

ეთნიკური პროცესები შიდა ქართლში

ეთნიკური ვითარების მოკლე მიმოხილვა საქართველოში.

საქართველო მონოტნიკური ქვეყანა არასოდეს ყოფილა. ეთნიკურად ქვეყანა განსაკუთრებით აჭრელდა რუსეთის კოლონიად გადაქცევის შემდეგ (1801 წელი). სხვადასხვა ეთნოსთა საქართველოს ტერიტორიაზე დასახლება ცარიზმის მიზანმიმართულ პოლიტიკის წარმოადგენდა. რუსეთის იმპერიისათვის არაფერს წარმოადგენდა ხალხთა საკუთარი მიწა-წყლიდან აყრა და სხვათა ტერიტორიაზე გადასახლება. ამავე დროს, მეფის რუსეთი ადგილობრივ მოსახლეობას ერთი ადგილიდან მეორეზე დასახლების ნებას არ აძლევდა და ყველაფერს აკეთებდა იმისათვის, რომ მათ დაეტოვებინათ წინაპართა საცხოვრისი (ამ შემთხვევაში აფხაზთა და ქართველ მუსლიმთა თურქეთში გადასახლების მაგალითიც იქმარებს). საქართველოში ქართველთა პროცენტული რაოდენობა რუსეთის იმპერიის შემაღენლობაში მუდმივად იკლებდა. XIX საუკუნის დასაწყისისათვის საქართველოს მთელი მოსახლეობის 90%-ს თუ ქართველები წარმოადგენდნენ, 1939 წლისათვის მათი პროცენტული რაოდენობა 61-მდე დავიდა. XIX საუკუნეში ცარიზმა საქართველოში ეთნიკური სომხები და ბერძნები გადმოასახლა ოსმალეთის იმპერიიდან, აგრეთვე რუსები, გერმანელები... უფრო ადრე საქართველოში მკვიდრობდნენ სომხები (ძირითადად ქალაქებში). სომხებში ორი ფენა გამოიყოფოდა: ა) მიგრირებულები და ბ) ქართველი მონოფიზიტები, რომლებიც ასევე სომხებად იწოდებოდნენ. ორივე ფენისათვის დედაქას ქართული წარმოადგენდა. მათი წიგნისა და ღოკუმენტების ენა ქართული იყო); ებრაელები (ეს უკანასკნელი თავს „ქართველ ებრაელებს“ უწოდებდნენ. ქართველ ებრაელთა ადგილობრივი მოსახლეობისაგან განმასხვავებელი მხოლოდ რელიგია იყო); თათრები (ასე იწოდებოდნენ თანამედროვე აზერბაიჯანელების წინაპრები. ბორჩალოელი თათრები საქართველოს სახელმწიფოს ღირსეული მოქალაქეები იყვნენ. მტრების შემოჭრის დროს ქართველ მეფეთა მოწოდებაზე ერთ-ერთი პირველი ებმებოლნენ ბრძოლაში. განსაკუთრებით თავი გამოიჩინეს მათ ერკლე მეფის დროს. ცნობილია ქვეყნისათვის თავდადებული მებრძოლის სახელიც; ეს იყო ხუდია ბორჩალოელი — ფაქტობრივად, საქართველოს ეროვნული გმირი); აფხაზები და ოსები.

სანამ ჩენენს თემას — საქართველოში ოსთა მიგრაციისა და ქართულ-ოსურ ურთიერთობებს ვრცლად შევეხებით, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ქართულ-აფხაზური და ქართულ-ოსური ურთიერთობები რუსეთის იმპერიის მიზანმიმართულ ქმედებამდე მხოლოდ და მხოლოდ კეთილმეზობლური იყო, რა თქმა უნდა, მხედველობაში თუ არ მივიღებთ ჩრდილოეთ კავკასიიდან გადმოსახლების წინაღრითინდელ თარეშებს. საერთოდ, საქართველოს ხანგრძლივმა ისტორიამ არ იცის არც ერთი შემთხვევა არა მხოლოდ ეთნიკური კონფლიქტისა, არამედ რაიმე ეთნიკური დაპირიპირებისა ქართველებსა და საქართველოში მცხოვრებ სხვა ეთნოსებს შორის. ერთ-ერთი ხალხური ლექსის მიხედვით კი, ქართველებსა და სომხებს შორის არავითარი განსხვავება არ იყო და თათრები და ქართველები ერთმანეთის მები იყვნენ. საქართველოში ეთნოსთა შორის დაპირისპირება მხოლოდ რუსეთის იმპერიის

მიზანმიმართული პოლიტიკის შედევად გაჩნდა და მან თავი მხოლოდ XX საუკუნეში იჩინა. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ-აფხაზური და ქართულ-ოსური ურთიერთობები რომ კეთილმეზობლური იყო, ეს კარგად ჩანს იმ საქორწინო ურთიერთობებიდან, რომელიც ამ ხალხებს შორის არ-სებობდა. ინტეგრაცია განსაკუთრებით შორს იყო წასული აღნიშნულ ეთ-ნოსთა საკონტაქტო ზოლში.

ახლა დაწვრილებით საქართველოში ოსთა მიგრაციის შესახებ. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბოლო ორი-სამი ათეული წლის მანძილზე მიზანმიმართულად ხდებოდა საქართველოში ოსთა გადმოსახლების ისტორიის დამახინჯება, რაც თავიდანვე იგრძნობოდა, რომ იმპერიის გარკვეული ძალების მიერ იყო პროვოკირებული. აქედან გამომდინარე, გარკვეულ სიბრალულს იწვევდა იმ ოსი „ბოევიკების“ მოქმედება, რომლებიც ქართველთა წინააღმდეგ იბრძოდნენ, რომლებსაც ბავშვობიდან აგონებდნენ, რომ „სამხრეთ ოსეთის“ ტერიტორია ოსთა განსახლების უძველესი არეალია და რომ თურქე ყველაფერში დამნაშავე ქართველი ფეოდალები იყვნენ (საბჭოთა პერიოდში მხოლოდ კლასობრივი მტრის ლანძლვა შეიძლებოდა), რომლებიც ოსებს ბატონებად მოევლინენ; შემდეგ კი სალანძლავად ქართველი სოციალ-დემოკრატები („მენ-შევიკები“) იქცნენ, რომლებიც საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორიას ბოლშევიკთა მიერ წაქერებული აჯანყებული ოსებისაგან იცავდნენ.

სანამ უშეალოდ შევხებით ოსთა საქართველოში მიგრაციის ნამდვილ თარიღს, აუციებლად უნდა აღინიშნოს ორი რამ:

1. ბოლო წლებში ოსი ისტორიკოსების მიერ დასახელდა სხვადასხვა თარიღი საქართველოში ოსთა გადმოსახლების შესახებ. ერთთა „მტკიცებით“, ეს მოხდა ხუთი ათასი წლის წინ (ნაფი ჯუსოითი), ხოლო უფრო ზომიერნი მიგრაციის პერიოდად XIII—XIV საუკუნებს ასახელებდნენ. მესამე კატეგორიისანი კი აღნიშნულ ორ ძალიან დაშორებულ თარიღს შორის სხვადასხვა ქრონოლოგიურ პერიოდს გვთავაზობდნენ. ბოლო წლებში მითოლოგებების შექმნით განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი საბჭოთა ისტორიკოსმა მარკ ბლიევმა, რომლისთვისაც, შეიძლება ითქვას, რომ საისტორიო წყარო არც არსებობს, ან, თუ არსებობს, იმ ინტერპრეტაციით, როგორც მას ეს წარმოუდგენია. მარკ ბლიევის მიხედვით, თურქე ადრე შუა საუკუნეების ქართლის (იბერიის) სამეფო სხვა არაფერი იყო, თუ არა ქართულ-ოსური კონფედერაცია. უფრო შორსაც კი მიდის ზოგიერთი მეზღაპრე და საბჭოთა პერიოდის „სამხრეთ ოსეთის“ ტერიტორიას სარმატის უწოდებს. ნებისმიერი ისტორიკოსისათვის კავკასიონის ქედის სამხრეთისათვის „სარმატის“ წოდება, ალბათ, გამაონებელი იქნება.

2. ყველა დამეთანხმება, რომ ეთნიკური კონფლიქტების მოსაგვარებლად ისტორიას მნიშვნელობა არ უნდა ჰქონდეს — ხალხი, რომელიც ცხოვრიბს გარკვეული ეთნოსის ტერიტორიაზე, ქვეყნის სრულუფლებიანი წევრი უნდა იყოს (ასეც იყვნენ ოსები საქართველოში ცხოვრების პერიოდში). პოსტსაბჭოთა სივრცეში წარმოქმნილი ქართულ-ოსური დაპირისპირება რომ სინამდვილეში კლასიკური ეთნიკური კონფლიქტი არ ყოფილა და რომ ის პროვოკირებული და მართული იყო იმპერიული ძალების მიერ, ეს კარგად წარმოაჩინა სწორედ ისტორიული თემატიკის ზედმეტმა შემოტანამ, რაც დააგვირგვინა ჯერ — 2004 წელს რუსეთის დუმის განცხადებამ და ბოლოს — მაღალი სახელმწიფო თამამდებობის პირების განცხადებებმა. ამ განცხადებების შინაარსი კი ასეთია: რუსეთმა ჩრდილოეთი და სამხრეთ ოსეთი

ერთად შეიერთა 1774 წელს, ე. ი. „სამხრეთ ოსეთი“ საქართველოს შემა-დგენელი ნაწილი არ ყოფილი. მიზანი ცხადია: იმპერიულ ძალებს სურთ საქართველოს ტერიტორიების მიტაცება დააკანონონ — ამ შემთხვევაში ოსები მხოლოდ იარაღად არიან გამოყენებულნი, არც ეთნიკური ოსისა და არც ეთნიკური ქართველის ბედი იმპერიას არ აღელვებს.

აღნიშნულ პრობლემას ქვემოთ მოკლედ კვლავ დავუბრუნდებით. ახლა რეალურ ისტორიას შემოგთავაზებთ. ის კი ასეთია:

ისტორიკოსთა შორის ეჭვს არ იწვევს, რომ ოსები ირანულენოვანი ალანების უშუალო შთამომავლები არიან, თუმცა ოსთა საბოლოო ფორმირება კავკასიის მთებში მოხდა ადგილობრივ კავკასიელებთან შერევის შედეგად. ასეთი კონტაქტები ალანებს უფრო იდრე სხვა ეთნოსებთანაც ჰქონდათ, მაგალითად, თურქული და მონღოლური მოდგმის ხალხებთან. ირანულენოვანი ალანების ეთნოგრაზი შუა აზიის ტერიტორიაზე მოხდა. ამ თვალსაზრისით, ნიშანდობლივია, რომ პირველად ისინი ქველი წელთაღრიცხვის II საუკუნის ჩინურ წყაროებში არიან მოხსენიებულნი (აღემანი, 2003). ამ წყაროთა თვალსაწირი კი კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ მონაკვეთს არ სცილდებოდა. კლასიკურ ავტორთა თვალსაწირში კი ალანები ახალი წელთაღრიცხვის I საუკუნეში ჩნდებიან, მას შემდეგ, რაც ევრაზიის სივრცის ევროპულ მონაკვეთში დაიწყეს მომთაბარეობა და გამოცალევედნენ აზიელი ალანები-საგან. ოსთა წინაპარი ალანების შესახებ მონაცემები, რაც კი მსოფლიოს სხვადასხვანოვან საისტორიო წყაროებში არსებობს, თავმოყრილია კატალ-ნიელი ავტორის — **აუგუსტი ალემანის** წიგნში და მასში დაინტერესებული მკითხველი ნახავს, რომ საქართველოს სახელოვეს მთელი ადრე შუა საუკუნეების განმავლობაში ალანები (ოსები) არ მკვიდრობდნენ. მათი სამომთაბარო არეალი ევრაზიის სივრცე იყო (წყაროები განასხვავებენ ერთმანეთისაგან აზიელ და ევროპელ ალანებს). ვოლგისა და აზოვის ზღვის მონაკვეთში მომთაბარე ალანები IV საუკუნის 70-იან წლებში ჰუნებმა გაანადგურეს, გადარჩენილთა ნაწილი ჰუნებს დასავლეთში გაპყვა, ხოლო ნაწილმა კი ჩრდილოეთ კავკასიის ველებში ჩამოინაცვლა, სადაც ბინადარ ცხოვრებაზე გადავიდნენ, შექმნეს სახელმწიფო და ამ დროიდან ალანებთან (ოსებთან) ქართულ სახელმწიფოს ინტენსიური ურთიერთობა ჰქონდა. ეს ურთიერთობა მეტწილად კეთილმეზობლური იყო, ხდებოდა დინასტიური ქორწინებები და, რაც მთავარია, საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურები ალან-ოსებს ხშირად ქირაობდნენ, როდესაც ქვეყნის გარეშე მტერთა თავდასხმებს იგერიებდნენ.

ალან-ოსების ისტორიაში მეორე, სამწუხარო, ეტაპი იწყება XIII საუკუნიდან. მონღოლთა შემოსევების შემდეგ, ხანგრძლივი წინააღმდეგობის მიუხედვად, დამარცხებულმა ალან-ოსებმა დაკარგეს არა მარტო სახელმწიფოებრიობა, არამედ განსახლების არეალიც. XIII—XIV საუკუნეებში სტეპებში მცხოვრები ალან-ოსები მთიელებად იქცნენ. თუმცა, სამართლიანობა მოითხოვს, ითქვას, რომ ალანების ნაწილი მთიელებად უფრო ადრეც — ადრე შუა საუკუნეებს შემდეგაც იქცა. ჰუნთა შემოსევების შემდეგ ისინი არა მხოლოდ ჩრდილოეთ კავკასიის ბარის მკვიდრები გახდნენ, არამედ დასახლდნენ კავკასიის მთაანეთის დასავლეთ ნაწილში — თანამედროვე ყარაბაისა და ბალყარეთის ტერიტორიაზეც. გვიანი შუა საუკუნეების დიგორელი ოსები სწორედ ძველი შემოსახლებული ალანების შთამომავლები არიან (ჩრდილოეთ კავკასიის მთებში მცხოვრები ოსები საერთოდ ოთხ საზოგადოებად, თემად ცხოვრობდნენ). ზემოთ დასახელებული დიგორის გარდა, ესენი იყო აგრეთვე

ალაგირი, ქურთაული და თაგაური). XIII—XIV საუკუნეებიდან ალან-ოსები სწორედ აღნიშნულ სამ ხეობაში — ალაგირში, ქურთაულსა და თაგაურში — სახლდებიან. ეს ტერიტორია გეოგრაფების მიერ ცენტრალურ კავკასია-და სახელდებული. აღნიშნული თვალსაზრისით, ნიშანდობლივია ის, რომ თანამედროვე ოსურ ენაში სწორედ ორ დიალექტს გმოყოფენ, ესენია: დიგორული, რომელიც უფრო არქაულია და ირონული.

ოსებს XX საუკუნემდე ერთიანი ენდოეთნონიმი არც ჰქონიათ. აღმოსავლეთ ოსეთის სამ ხეობაში მცხოვრები ოსები თავიანთ თაგს „ირონს“ უწოდებდნენ, ხოლო დასავლეთით, დიგორის ხეობაში მცხოვრები — „დიგორონს“. დიგორელები პარველად VII საუკუნის „სომხურ გეოგრაფიაში“ არიან მოხსენიებული, ხოლო ირონელები XVII საუკუნემდე არსად იხსენიებიან. ეთნოლოგი ნ. ვოლკოვა წერს, რომ ოსთა აღმოსავლეთ ჯგუფების თვითსახელწოდება — „ირონი“ საისტორიო წყაროებში იშვიათად მოიხსენიება. ის იქვე დასძენს, რომ ეს გარემოება გაუგებარია, რით უნდა აიხსნასო, რაც, ჩვენი აზრით, სრულიად ახსნადია, თუ აღანურ-ოსური ტომების განსახლების არეალებსა და მიგრაციის მიმართულებას აღრე შუა საუკუნეებიდან გვიან შუა საუკუნეებამდე დაწვრილებით დაგაკვირდებით. XIII-XIV საუკუნეებამდე, ანუ მონლოლთა შემოსევებამდე, ოსები (უფრო მართლი ვიქნებით, თუ ვიტყვით — მათი წინაპარი აღანები) აღმოსავლეთ ოსეთის ზემოთ დასახელებულ სამ ხეობაში (ალაგირი, ქურთაული, თაგაური) არ ცხოვრობდნენ. მათ სახელწიფო ჩრდილოეთ კავკასიის ბარში ჰქონდათ შექმნილი. რაც შეეხება ჩრდილოეთ კავკასიის მთას, ისინი აქ დიგორიაში და მის დასავლეთით დღევანდელი ბალყარეთისა და ყარახაის ტერიტორიაზე აღრე შუა საუკუნეებიდან, VI-VII საუკუნეებიდან ცხოვრობდნენ. აი, ეს არის ძირითადი მიზეზი, თუ რატომ იხსენიებიან აღრეულ წყაროებში დიგორელები და რატომ არ იხსენიებიან ირონელები. სხვათ შორის, ბალყარელებში შემორჩენილია გადმოცემა, რომ დიგორელი და ბალყარელი ფეოდალების — ბადელიატების და ბასიატების წინაპრები ჩრდილოეთიდან, მდ. ყუმის შუაწელზე მდებარე ადგილ მახრიდან გადმოსახლდნენ.

შიუხედავად ამსა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მეზობელი ხალხები ოსური ეთნოსის ამ ორ ნაწილს სხვადასხვა ხალხებად აღიქვამდნენ. ერთიანი თვითსახელწოდების არარსებობის მიუხედავად, ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში მცხოვრებ ამ ირანულნობან ხალხს ერთიანი თვითშეგნება მაინც ჰქონდა. რაც შეეხება ეთნონიმს: „ოსი“, ის ქართველთაგან გავრცელდა. ამ ეგზოეთნონიმით ოსებს, ქართველთა გარდა, ფაქტობრივად, არავინ იცნობდა.

დღეს ოსი მეცნიერები ცალკე გამოყოფენ „თუალებს“, ანუ თუალთაში მცხოვრებ ოსებს. თუალთა კი სხვა არაფერია, თუ არა საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კუთხე დავალეთი, სადაც ქართველი მთელები (დვალები) ცხოვრობდნენ. ისინი ექვს თემად ცხოვრობდნენ და განსახლებულნი იყვნენ უდელის, ზრმაგის, ნარას, ზროგოს, ზახს, კასრის ხეობებში. XX საუკუნის მეორე ნახევარში დვალეთს ოსმა მეცნიერებში „ცენტრალური ოსეთი“ უწოდეს.

XIII-XIV საუკუნეებში, როგორც აღვნიშნეთ, ხდება ალან-ოსების ბინადრობის ადგილის კიდევ ერთხელ შეცვლა. ჩრდილოეთ კავკასიის მთებში შესული ალან-ოსები ადგილობრივ კავკასიურ ტომებს შეერივნენ. ესენი იყვნენ ქართული წყაროების „კავკასიანი“ და ინგუშთა წინაპარი ტომები.

ოსების ადრინდელი საცხოვრისი ჩრდილოეთ კავკასიის ბარში ყაბარდოელებმა დაიკავეს და მთიდან ბარში გამოსასვლელ ადგილებში შექმნეს მტკიცე სიმაგრეები, რათა მთებში შერეკილი ოსები ჩრდილოეთ კავკასიის ბარში საცხოვრებლად აღარ გასულივნენ. მათ მიგრაციას ბარიდან მთაში ტოპონიმების გადატანაც კი მოჰყება. XIII-XIV საუკუნეებიდან მოყოლებული, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე, ოსებს რამე სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი არ ჰქონიათ; არ ჰყოლიათ საერთო მმართველი. ისევე, როგორც კავკასიის სხვა ეთნოსთა უმეტესობა, ოსებიც აქ ხეობებში ერთმანეთისაგან განცალკევებით, ტერიტორიული თემების სახით ცხოვრობდნენ.

სამხრეთისაკენ ოსთა მიგრაციას ქვემოთ დაუბრუნდებით. ამჯერად კი მათ რუსეთთან ურთიერთობას და ჩრდილოეთ კავკასიის მთისწინეთსა და ბარში მიგრაციის საკითხს უნდა შევეხოთ. რუსულ სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ რუსულ-ოსური ურთიერთობები XVIII საუკუნის შუა სანებიდან განმტკიცდა. ოსების დიდი ნაწილი რუსეთზე იყო ორიენტირებული და არაერთხელ მიმართავდნენ რუსეთის ხელისუფლებას, მიეღოთ ისინი ქვეშევრდომებად. პირველად აღმოსავლეთ ოსეთის უხუცესებს ასეთი თხოვნით 1770 წლის დასაწყისში ყიზლარის კომენდანტისათვის მიუმართავთ. თავის მხრივ, რუსეთი თემის შეერთებით დაინტერესებული იყო, რადგან რუსულ ხეობებს სამხრეთ კავკასიისთან დასაკავშირებელი მნიშვნელოვანი სტრატეგიული მდგომარეობა ეკავათ. ოსეთის რუსეთთან შეერთების პროცესი ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის დადების შემდეგ დაიწყო. ცნობილია, რომ აღნიშნული ზავით რუსეთის მფარველობაში შევიდა ყაბარდო. სამშვიდობო ხელშეკრულებაში თემით საერთოდ ნახსენები არ იყო. ეს ბუნებრივიცაა, ასეთი ქვეყანა, სახელმწიფოებრივი ერთეული იმ დროს არ არსებობდა. რუსეთის სახელმწიფო მოღვაწეები კი პირიქით აცხადებენ. არ არსებობს არც ერთი საბუთი, დოკუმენტი, რომელშიც ნახსენები იქნებოდა რაიმე ფუნქციის მატარებელი ოსური სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი. მით უმეტეს, არ არსებობს ორი ოსეთის ერთიანობის დამადასტურებელი საბუთი. საერთოდ არ არსებობდა ისეთი ცნებები, როგორიცაა: „ჩრდილოეთი თემი“ და „სამხრეთი თემი“. XVIII საუკუნის ბოლოსთვისაც და შემდეგაც ორი ოსეთის, როგორც სახელმწიფოებრივი ერთეულის არსებობა და, მით უმეტეს, ერთიანი თემის და თანაც სახელმწიფოს არსებობა, სრული ნონსენსია. თუ თემის სახელმწიფო არსებობდა რუსეთის შემადგენლობაში შესვლის სურვილით, ასტრახანის გუბერნატორს 1774 წელს რატომ მაინცდამაინც ისთა „ჩენილები“ (ხალხის არჩეულები) და არა სახელმწიფოს მეთაური ან მისი ელჩი არ ეწვია? ქუჩუკ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულებაში მხოლოდ ყაბარდოზეა საუბარი და არა ე. წ. ოსეთზე. მაშინ თემი მხოლოდ ყაბარდოზე ფორმალურ დამოკიდებულებაში იმყოფებოდნენ. საბჭოთა პერიოდის საისტორიო გამოკვლევებშიც ხომ ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ჩრდილოეთ თემის თხი ხეობიდან (საზოგადოებიდან) მხოლოდ სამი შევიდა ფორმალურად რუსეთის დაქვემდებარებაში (ჩრდილოეთ კავკასიის... 1988: 422—449; ბლივი, 1990: 44—45). რუსულ ისტორიოგრაფიაში 1774 წელი მაიც ისთა რუსებთან შეერთების წლადაა მინეული. 1774 წლის ოქტომბერში ოსი ხალხის სურვილით ციხე-სიმაგრე მოზღოვაში დაიწყო მოლაპარაკებები ასტრახანის გუბერნატორსა და ოცაციან თემის დელეგაციის შორის. მოლაპარაკებების პროცესში შემდეგი საკითხები განიხილეს: ოსების ცენტრალური კავკასიის მთისწინა ველებში ჩასახლება; ოსებით დასახლებული ტერიტორიების რუსეთის იმპერიასთან შეერთება; მეზობელი ფეოდალების თავდასხმები-

საგან დასაცავად სამხედრო სიმაგრეებისა და ფორპოსტების შექმნა. ყველა ამ საკითხზე ორივე მხარემ შეთანხმებას მიაღწია. ერთ რამეს უნდა გაესვას ხაზი, რომ ამ მოლაპარაკებებში მაჰმადიანურ დასავლეთ ოსებს (დიგორელ ოსებს) მონაწილეობა არ მიუღიათ და 1774 წელს, შესაბამისად, ისინი არც რუსეთის ქვეშვრდობები გამხდარან. რაც შეეხება საქართველოში (დვალეთსა და შიდა ქართლის მთიანეთში მცხოვრები ოსებს, ქართლ-კახეთის სამეფოს ანექსიის შემდეგ ისინი რუსეთის ხელისუფლებას დიდხანს უწევდნენ წინააღმდეგობას. მაგალითად, ისინი რუსეთის ხელისუფლებას 1830-იან წლებშიც აჯანყებიან. რუსი კოლონიზატორების წინააღმდეგ განსაკუთრებით გამოუჩენიათ თავი სოფელ როკში მცხოვრებ თომაევებს — კალოევი, 1999, 268). ოსების ძირითადი მიზანი ჩრდილოეთ კავკასიის მთისწინა ველებში სამოსახლო ადგილების მოპოვება იყო. ამის შემდეგ კი იწყება ოსთა ინტენსიური მიგრაციული პროცესი ჩრდილოეთისაკენ, რაც განსაკუთრებით ინტენსიური XIX საუკუნის 20-იანი წლებიდან გახდა. მიგრაციის ამ მიმართულებამ ისების სამხრეთისაკენ, ანუ საქართველოს ტერიტორიაზე მიგრაცია ფაქტობრივად შეაჩერა, თუ არ ჩავთვლით დაგლებში მცხოვრებ ოსებს, რადგან მათი განსახლების არეალი გეოგრაფიულად უფრო საქართველოსთან იყო დაკავშირებული, ვიდრე ჩრდილოეთ კავკასიისთან.

ჩრდილოეთით გადასახლების დაწყებამდე XVII საუკუნის ბოლოს ოსთა განსახლების მიზნები იყო დიგორის, ალაგირის, ქურთათის და თაგურის ხეობის გასასვლელები, რითაც ისინი ყაბარდოელებს ესაზღვრებოდნენ. XVIII საუკუნის 70-80-იან წლებში დიგორელთა რამდენიმე დასახლება მთისწინეთში გაჩნდა. მათ შორის, კარაჯავო, ყობანი, ვაშტილი, ვა-სელიგო და ტუმა მდ. ურუჩზე, კუბათი — მდ. დურ-დურის ხეობაში. ახალი დასახლებები კარაჯავებმა, კუბატავებმა და ტუგანოვებმა შექმნეს, რომლებიც ამ მიწებზე თავის ქვეშვრდომებთან ერთად დასახლდნენ. უფრო ადრე, XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში ოსებმა ეთნიკური საზღვარი აღმოსავლეთითაც გაიფართოვეს. აქ, მდ. თერგის მარცხენა ნაბირზე, XVIII საუკუნის 20-იან წლებში დასახლდნენ ლარსში, ჩმიში, ბალთაში (სამივე ეს სოფელი დარიალის ხეობაში მდებარეობს). რუსული წყაროების ცნობებით, XVI-XVII საუკუნებში ლარსის მიდამოებში, მდ. თერგის მარცხენა შარეზე ინგუშური მოსახლეობა მკვიდრობდა. აღნიშნულ სოფლებში დასახლებული ოსები ალაგირის ხეობიდან იყვნენ მიგრირებულნი (ვოლკოვა 1974: 125—126). კლაბროტის მონაცემებით, ლარსში, ჩმიში და ბალთაში მოსახლე ოსები ინგუშებს მიწის სარგებლობისათვის გამოსაღებს უხდიდნენ. იმავე ავტორის ცნობით, სლონატეს გვარის ოსებს აქ შემდეგში თაგურის ხეობიდან სხვადასხვა გვარები დამატებიათ. გაძლიერებულ ოსებს ინგუშებისათვის ხარკის გადახდა შეუწყეტიათ, თუმცა 30 წლის განასაღლობაში მცირეყაბარდოელ თავადებს — მუდაროვებს კვლავ უხდიდნენ გადასახადს. არაერთი საბუთით დადგენილია, რომ თანამედროვე ოსეთის დედაქალაქი — ვლადიკავკაზი 1774 წლისათვის, როდესაც აქ რუსებმა ეს ციხე-სიმაგრე აშენეს, ინგუშურ სოფელს წარმოადგენდა და მას ზაურეგი ერქვა, რომელშიც ზოუროვების გვარის ინგუშები ცხოვრობდნენ. XIX საუკუნე ისთა მთიანი ხეობებიდან ბარში ინტენსიური და გუფური გადასახლების პერიოდია. XIX საუკუნის 20-იან წლებში ოსური დასახლებები ვლადიკავკაზის დაბლობზე შეიქმნა. აქ ახლადწარმოქმნილ ოსურ სოფლებში ძირითადად ირონელი ოსები ეფუძნებოდნენ (ბერიზოვი 1980).

ახლა ოსების საქართველოში მიგრაციის შესახებ. ყოველგვარ არგუმენ-

ტებსა და ფაქტებსაა მოკლებული და მხოლოდ ზოგიერთი ავტორის ახირებას ემყარება თეზისები ოსების საქართველოში ძველი დროიდანვე მკიდრობის შესახებ. არც ერთი საისტორიო წყაროთი, საბუთით არ დასტურდება ოსების საქართველოში მიგრაცია და აქ საბინადროდ გადმოსვლა არც ძველი წელთაღრიცხვის სხვადასხვა მინაცვეტში და არც ახ. წ.-ის IV საუკუნეში ჰუნების შემოსევას ალან-ოსების საქართველოში დასახლკარება არ მოჰყოლია. როგორც ზემოთ ითქვა, ამ დროს ოსებმა დონისპირა და აზოვისპირა ველებიდან შედარებით სამხრეთით, ჩრდილოეთ კავკასიის მთისწინა ველებში წამოიწიეს.

არ დასახლებულან ოსები საქართველოში არც VII და არც XIII საუკუნებში, როგორც ეს ზოგიერთი ავტორის წარმოუდგენია. XIII საუკუნეში ოსებმა მხოლოდ ჩრდილოეთ კავკასიის მთიან ხეობებში დაიწყეს შესვლა, რაც კარგა ხანს გაგრძელდა და დასრულდა ეს მიგრაციული პროცესი XV საუკუნის დასაწყისში. XIII საუკუნის მეორე ნახევარში მხოლოდ ოსების ერთმა ჯგუფმა სცადა შიდა ქართლში დასახლება, რომელიც დარუბანდის გზით იყო შემოსული. მათი სამხედრო რაზმი ილაპარა მონოლური სახელმწიფოს ბრძანებით მოქმედებდა. 1292 წელს უმეფობის პერიოდში „იწყეს ოვსთა ოხრებად, ხოცვად და ჩხევად და ტყვევნად ქართლისა და ქალაქი გორი წარტყუნეს და თვისად დაჭირეს ოვსთა“ (ჟამთაღმწერელი, ქც, II, 296). ოსებმა ისარგებლეს საქართველოს დასუსტებით და მონოლოთა მხარდაჭერით ცდილობდნენ შიდა ქართლში სამოსახლო ადგილების მოპოვებას. ოსების მონოლოთა ეს ფაქტობრივად „საპოლიციო რაზმები“, გარკვეული ხნის შემდეგ, მეფე გიორგი V ბრწყინვალის მიერ განადგურებულ და გაქცევებულ იქნენ საქართველოდან („განასხნა და აღფხურნა“). ბრძოლაში ცენტრალური ხელისუფლების მხარეზე იბრძოდა მთის მოსახლეობაც: ქნის საერისთავოს ლაშქარი გირშელ ერისთავის მეთაურობით და „მთიულნი არავისან“. ოსთა ამ რაზმების განადგურებისა და გაქცევების შემდეგ, საქართველოს სახელმწიფოს მესვეურებმა კარგა ხნით მტკიცედ ჩაეტეს ოსეთის ხეობებიდან საქართველოში შემოსასვლელი ორივე კარი (დარიალი, კასრის-კარი) და გარკვეული ხნით შეაჩერეს ოსთა საქართველოში მიგრაცია. სამართლიანობა მოითხოვს, აღინიშნოს, რომ ოსებს უფრო ადრეც ჰქონდათ მცდელობა საქართველოში დამკიდრებისა. მაშინაც ისინი უცხო ძალას ეყრდნობოდნენ; მაგალითად, IX საუკუნის შუა ხანებში არაბმა მხედართმთავარმა ბულა თურქმა დარიალის გადმოსასვლელით 100 კომლი ოსი შემოყვანა და ქვემო ქართლში, ანუ სამხრეთ საქართველოში, შიდა ქართლიდან საკმაოდ დაშორებით, ქალაქ დმანისში დასახლო. წყაროებით არ ჩანს, შემდგომში რა ბედი ეწია ეთნიკური ოსების ამ 100 ოჯახს. სავარაუდოდ, ისინი ან მალევე ასიმილირდნენ ქართველთაგან, ან გავიდნენ საქართველოდან. XIII საუკუნის შუა ხანებში, მონოლოთა ხანის ბრძანებით, მეფე დაგით VII-მ მიიღო მონოლოთა მოქავშირე ოსთა სამხედრო რაზმები და საცხოვრებლად დმანისი და უინგანი მისცა. არც ამ სამხედრო რაზმების შემდგომი ბედია ცნობილი. ყოველ შემთხვევაში, არავითარი ოსური ეთნიკური ანკლავი ქართული წყაროებით ამ ქალაქებში არ ჩანს.

კავკასიის მთავარი ქედის ჩრდილოეთით მდებარე ისტორიული საქართველოს პროვინციაში — დვალეთში ოსების შემოსახლება XV საუკუნის ბოლოდან იწყება. ეს პროცესი აქ ძირითადად განხორციელდა XVI საუკუნეში, XVII საუკუნეში კი დვალეთში დასრულდა ადგილობრივ ქართველთა ეთნოგრაფიული ჯგუფის (ტერიტორიული ერთეულის) — დვალების ასიმი-

ლაცია ოსების მიერ. მაგრამ, როგორც ბ. კალოევის მიერ ჩაწერილი ეთნო-გრაფიული მასალებით ირკვევა, დვალეთის ზოგიერთ ხეობაში, მაგალითად, ზახაში ორენოვნება დიდხანს იყო შემორჩენილი (კალოევი, 1999). ზახელების უმეტესობამ ქართული ენა კარგად იცოდა. დასახელებული ავტორი ამას საქართველოსთან ხანგრძლივი ეთნოკულტურული კავშირებით ხსნის, აგრეთვე, ზახის ეკლესიერში ქართული სასულიერო პირების მოღვაწეობითა და მათ მიერ ქართულ ენაზე ქადაგებით. ეს მასალა პირდაპირ მიუთითებს არა ორ სხვადასხვა ეთნოსს შორის არსებულ ეთნოკულტურულ კონტაქტებზე, არამედ იმაზე, რომ დვალები ქართველი მთიელები იყვნენ და მოსულმა ირანულენოვანმა ერთობამ მათი ასიმილაცია მოახდინა. ზახაში ქართული ეკლესიების არსებობა, ქართველი მღვდლების მოღვაწეობა და ქართულ ენაზე ქადაგებაც იმის დამადასტურებელია, რომ დვალეთი ქართული მხარე იყო თავისი ქრისტიანული რელიგიით. იმავე ბ. კალოევს თავის ნაშრომებში იმის დამადასტურებელი მასალაც მოაქვს, რომ XVIII საუკუნის ბოლოსაც დვალეთის მევიდრნი, საჭიროების შემთხვევაში, საქართველოს ჯარში ისევე იბრძოდნენ, როგორც სხვა მხარეების წარმომადგენლები. ოსების დვალეთში დასახლებამდე, ოსების მოწოლის, თარეშის, ლაშქრობების გამო, დვალების მნიშვნელოვანი ნაწილი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში (შიდა ქართლი, ქვემო ქართლი, იმერეთი, რაჭა) განსახლდა. ადგილზე დარჩენილი დვალები, ოსთა ეთნიკურ-ენობრივ გარემოში ამ უკანასკნელთა აქ ჯგუფური შემოსახლებისა და სწრაფი გამრავლების შედეგად ასიმილირებულ იქნენ. ქართველი მთიელი დვალები იყვნენ წარმომაზნებით: ხალურები, ჩიფჩიურები, ბიგულები, თვაურები, ხოჩურები (იგივე ხოჩიშვილები), ბეღელურები, გუდიაურები, ბაგაურები, გერგაულები, თაბაურები, ხერხეულიძები, ქესაურები, ფარუხაულები; აგრეთვე: ბიგანები (ბიგანიშვილები), ხაბარელები, ხეთერელები, ხაჩიძები (ადრინდელი ხაჩიურები). რაც შეეხება ნარ-მამისონის ქვაბულში (ანუ დვალეთში) მოსახლე ყველაზე დიდ ოსურ გვარს ხეთაგურს (ხეთაგურებს), მათი წინაპარი აქ ყაბარდოდან იყო მოსული და, ბუნებრივია, ქართულ ენობრივ-ეთნიკურ გარემოში გვარსახელიც -ურ სუფიქსით გაიფორმეს. შემდეგ ოსურ ეთნიკურ გარემოში ეს გვარიც გაისადა.

ისტორიული საქართველოს ტერიტორიაზე — დვალეთში ისებმა ძალით რომ გაიკაფეს გზა, მათ აქ დასახლებას, თავდასხმები რომ უძღვდა წინ, კარგად ჩანს ფოლკლორული მონაცემებითაც. მხედველობაში გვაქვს ხალხური ლექსი „მაღლა მთას მოდგა უცხო ფრინველი“, რომელიც სწორედ დვალეთის მეზობელ, საქართველოს ერთ-ერთ ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეში — რაჭაშია შექმნილი. ამიტომაც ამ ლექსის, როგორც საისტორიო წყაროს, მნიშვნელობა, ძალზე დიდია. პირველ რიგში, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ხალხური ლექსით კარგად ჩანს, რომ საქართველოს ერთ-ერთი ისტორიული პროვინცია — დვალეთი, ოსეთში არასდროს არ შედიოდა და დვალეთში ისებმა დასახლება ბრძოლით შეძლეს:

„მაღლა მთას მოდგა

უცხო ფრინველი,
თეთრი ფრთოსანი.

უდელეს ჩამოდგა

დიდი ლაშქარი — თხი და დვალი.

ომი შეიქნა ცისკრისა უძმისა,

ცისკრისა უამსა, გამთენიასა:

ქნევა ხმლისა, ძგერა შუბისა.
ხმალი ორპირი სისხლში ცურავდა,
შუბის ნალეჭი ზეცას ცვიოდა,
მესამე დღესა ჩამოცვიოდა.
ვაჟკცო ყვირილით მიწა იძროდა,
სისხლისა ღვარსა კაცნი მოქონდა.
ჯაფარ გაიქცა, ვით რომ კაკაბი,
ოსი მისდევდა, ვით რომ არწივი.

ჯაფარ, ვერ წახვალ
შინა მშვიდობით,
ცოლს ვერ მიუტან
ლაშქრულს ანბავსა,
ლაშქრულს ანბავსა,
წითელ კაბასა,
სიტყვა გათავდა, ჯაფარ წაიქცა,
ჯაფარ წაიქცა სვეტი ოქროსი.

ომი გათავდა, ომი გათავდა,
აგერ მოდიან მოწიფულები.
ჯაფარ მოაყვე:

თავი გოდრითა,
ტანი ლასტითა,
წვრილი წელები —

ხელკალათითა” (ძველი..., 1911-1913: 115).

ამ ხალხური ლექსის 15-ზე მეტი ვარიანტი არსებობს, უფრო სრულყოფილიც. შესაძლებელია ამ ლექსის თავდაპირველი ვარიანტის აღდგენა. მეცნიერთა მითითებით, თავისი აგებულებით ეს ლექსი საკმაოდ ძველია (ქურდიანი, 1997: 176-178). დასკვნის სახით ვიტყვით, რომ ხალხურ ლექსში ასახულია დვალეთში შემოჭრილი ოსების ბრძოლა ადგილობრივ დვალებთან. სამოსახლო ტერიტორიებს დვალეთში ოსები ბრძოლით მოიპოვებენ. ოსები დვალებთან ბრძოლაში იძარჯვებენ. მრავალი დვალი დაიღუპა. გადარჩენილები კი მამა-პაპათა საცხოვრისიდან გაიქცნენ (და დასახლდნენ შიდა ქართლში, კვემო ქართლში, რაჭაში, ზემო იმერეთში). დვალთა ერთ-ერთი ლიდერი ჯაფარი, დამარცხდა რა უთანასწორო ბრძოლაში, გაიქცა, „ვით კაკაბი“. გაქცეული ჯაფარი, რომელიც დვალებს ასახიერებს, ოსებმა აკუწებს. რაც შეეხება იმას, რომ ეს ბრძოლა ნამდვილად მოხდა, კარგად ჩანს ხალხური ლექსიდან. ლექსში ნახსენები ორივე ტოპონიმი („მაღლა მთა“ და „უღელე“, სადაც ბრძოლა მოხდა) დვალეთშია. „მაღლა მთა“ ეს იგივე „მაღლა დვალეთია“. სუთი გეოგრაფიული ერთეული ნახსენები აქვს იოანე ბაგრატიონს (ბაგრატიონი, 1986, 79). „უღელე“ კი დვალეთის ექვსი ხეობიდან ერთ-ერთი ხეობაა, რომელიც გეოგრაფიულად მთიან რაჭისთან ახლოსაა (მთიანი რაჭიდან დვალეთის უღელეს ხეობაშია გადასასვლელი). ლექსის რამდენიმე ვარიანტში ნახსენებია ტოპონიმი „ქალაქაც“. „ქალაქაც“ დვალეთის ერთ-ერთი დასახლებული პუნქტი იყო. ლექსში ნახსენები „უცხო ფრინველი თეთრი ფრთოსანი“, რა თქმა უნდა, საომრად მოსული ოსები იყვნენ, რომ-ლებიც დიდი ლაშქრით დაუპირისპირდნენ ადგილობრივ დვალებს. ხალხური ლექსიდან აშკარაა, რომ ერთმანეთს უპირისპირდება ორი ერთმანეთისათვის უცხო ხალხი: ბრძოლით მოსული ოსები და ადგილობრივი, ქართველთა ტერიტორიულ-ლოკალური ჯგუფი — დვალები. ამ ლექსით საფუძველი

ეცლება ოსი ავტორების „მტკიცებას“, რომ დგალები ოსები იყვნენ. ლექსში ასახული ბრძოლის შემდეგ მოხდა სწორედ მოსახლეობის ეთნიკური შეცვლა საქართველოს მთიანეთის ერთ-ერთ უძველეს პროვინციაში — დვალეთში.

ოსური გადმოცემებიც ადასტურებენ, რომ ოსური ეთნოსი დვალეთში ბრძოლით არის მოსული. ადგილობრივ მოსახლეობას ისინი ებრძოდნენ, ამარცხებდნენ და ისე იკავებდნენ მათ საცხოვრებელ ადგილებს. ასეთი გადმოცემების საშუალებით, შეიძლება დავადგინოთ დვალეთის ადგილობრივი და მოსული ოსური გვარები. დვალეთში ფეხის მოკიდების შემდეგ ოსებმა შიდა ქართლის მთიანეთში გადმოინაცვლეს.

ნარ-მამისონის ქვაბულში (ანუ ისტორიულ დვალეთში) XVIII საუკუნისთვის განსახლებული ოსური გვარები ძირითადად ალაგირის ხეობიდან იყვნენ გადმოსახლებული. ამის დამადასტურებელი ეთნოგრაფიული მონაცემები მოყვანილი აქვს რუს ეთნოლოგს — ნატალია ვოლკოვას: «**Другим более массовым и давним по времени движением алагирцев за пределы своего ущелья** следует считать, видимо, их поселение в Центральной (бывшем джеке селении осыпь аль-Чирманинском джеке селении моксабинском; в. д. Калланговом джеке и т. д.) и Южной Осетии. Народная Традиция выводит многих жителей верховьев Большой Лиахвы и Ардона из алагирских селений Цамат, Дагом, Луар, Урсдон, Цей и др.» (ვოლკოვა 1974: 122). «Формирование населения области Туалта (осыпь джек-Лиахви, „тжуалтаси“ უწოდებენ — რ. თ.), как уже отмечалось, происходило в основном за счет переселявшихся алагирцев. В Зругском ущелье (იგივე ზერგის ხეობა — რ. თ.) поселились предки Козаевых, Хозиевых, Бираговых, в Закинском ущелье (ზახას ხეობა — რ. თ.) — Калоевых, в Гибе — Кучиевых из Мизура. Из Туалта длительное время шел активный процесс расселения туалцев в район Военно-Грузинской дороги (Коби, Ухате), Урс-Туалта, откуда некоторые фамилии (например, Абаевы) впоследствии перешли в Коби, в Трусовское ущелье, где имеются переселенцы из Нара (დვალეთის ეჭვის ხეობიდან ერთ-ერთი ნარას ხეობაა — რ. თ.), а также в Джавское и Кударское ущелья» (ვოლკოვა 1974: 124). იგივე ავტორი თაგაურელი ოსების მასობრივ მიგრაციაზეც მიუთითებს თერგის ხეობის სათავეს (თრუსო) და საქართველოს სამხედრო გზის ჩაიონში. მკვლევართ შენიშნული აქვთ, რომ ოსეთის ხეობებიდან ალაგირის ხეობა ყველაზე ნაკლებ ნაყოფიერი იყო, რაც ალაგირელთა ინტენსიური მიგრაციის ძირითადი მიზეზი იყო. ვერ გაექცა დვალეთელი ოსების კავკასიურ საფუძველზე წარმოქმნის უტყუარ მასალას ბ. კალავე, რომელიც აღნიშნავს, რომ ისინი ჩამოყალიბდნენ ალანების მიერ ადგილობრივი კავკასიური ტომების — დვალების ასმილაციის გზით, თუმცა დვალების ეთნიკური ქართველობის აღიარება უჭირს (კალავე 1999, 5).

საერთოდ, ოსების შიდა ქართლში მიგრაცია ძირითადად დვალეთის გზით ხორციელდებოდა. დვალეთში მოსახლეობის ეთნიკურ ცვლილებას ამ პროცენტის საქართველოდან ჩამოცილება არ მოჰყოლია. საქართველოს სახელმწიფო ებრიობის მთელ მანძილზე და რუსეთის კოლონიად გადაქცევის შემდეგაც დვალეთი საქართველოს განუყოფელი ნაწილი იყო. კავკასიის მეფისნაცვლის — ა. ბარიატინსკის 1858 წლის 3 აპრილის ბრძანებით დვალეთი, ანუ როგორც მაშინ უწოდებდნენ, ნარას უბანი, თანამედროვე ნომენკლატურით ფიავდონისა და არდონის სათავეები (შედიოდა თბილისის გუბერნიის გორის მაზრაში), რომლის ფართობიც 3. 581 კვ. კმ.-ს შეადგენდა, ჩრდილოეთ კავკასიის თერგის ოლქის „ოსეთის სამხედრო ოლქს“ შეუერთდა (ივანენკო, 1873: 450-451). 1858 წლით დათარიღებულ ერთ დოკუმენ-

ტში დვალეთის ზახას ხეობაში მცხოვრები აბაევები აღნიშნავენ, რომ მათი წინაპრები ერთგულად ემსახურებოდნენ ქართველ მეფეებს, იცავდნენ მათ ურჯულო ლექებისა და სპარსელებისაგან. ბ. კალოევის მიერ მოხმობილი ეს საბუთი პირდაპირ მიუთითებს იმაზე, რომ დვალეთი, მიუხედავად აქ მოსახლეობის ეთნიკური ცვლისა, მუდმივად საქართველოს განუყოფელი ნაწილი იყო. ქართული წყაროებით, დვალეთი ყოველთვის საქართველოს განუყოფილი ნაწილი იყო. ვახუშტი ბაგრატიონიც აღნიშნავდა, რომ დვალეთი მეფე ფარნაგაზის დროიდან (IV—III საუკუნეების მიწა) შემოდიოდა საქართველოს შემადგენლობაში (ქც, 1973: 633). ისევე როგორც საქართველოს მთიანეთის სხვა მხარეებიც, დვალეთიც უშუალოდ სამეფო კარის დაქვემდებარებაში იყო, აქ ფეოდალური ერთეული — სათავადო არ შექმნილა (ასევე იყო მეზობელ მთის მხარეებში: ფშავში, ხევსურეთში, თუშეთში...). მთიელებს, საერთოდ, შედარებით თავისუფლება ჰქონდათ ბოქებული, მათი მოვალეობა ძირითადად საზღვრების დაცვა იყო. საქართველოს ერთიანი სამეფოს დაშლის შემდეგ, XV საუკუნის მეორე ნახევრიდან, დვალეთი ქართლის სამეფოს განუყოფელი ნაწილი იყო. მხარეს მეფეთა მიერ დაინიშნული მოხელეები — მოურავები განაგებდნენ. ცნობილ პიროვნებათაგან დვალეთის მოურავი XVII საუკუნის დასწყისში იყო გიორგი სააკაძე. ისევე როგორც საქართველოს მთიანეთის სხვა მხარეების მკვიდრინი, დვალეთში მცხოვრები ოსებიც ზოგჯერ დაუმორჩილებლობას აცხადებდნენ. ასეთი მცდელობა ჰქონდათ დვალეთში მცხოვრებ ეთნიკურ ოსებს XVIII საუკუნის დასაწყისში. მეფე ვახტანგ VI-ს სპეციალური ექსპედიციის მოწყობა დასჭირდა და დვალეთში მცხოვრებმა ოსებმა კვლავ ქართლის მეფის უზენაესობა აღიარეს.

დვალეთი არა მხოლოდ სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკურად, არამედ სამეურნეო-ეკონომიკური თვალსაზრისითაც საქართველოსთან იყო დაკავშირებული. ბ. კალოევი დვალეთის ზახას ხეობის (თემის) შესახებ წერს, რომ მათ მოწეული მოსავალი მხოლოდ სამი-ოთხი თვის განმავლობაში ჰყოფნიდათ და ოსეთის სამხედრო გზის გახსნამდე და აღმინისტრაციულად თერგის ოლქში შესვლამდე (XIX საუკუნის 60-იანი წლები), სურათს იძენდნენ ქართულ ქალაქებში: ცხინვალში, ონში, ვორში, ქუთაისში და სხვა; აქ ისინი ძირითადად მეცხველეობის პროდუქტებს მიწათმოქმედების პროდუქტებსა და ხელოსნურ ნაწარმზე ცვლილენ. შიდა ქართლიდან გატანილ პროდუქტებს შორის, ეთნოგრაფიული მონაცემებით, ღვინოსაც ასახელებენ (კალოევი, 1999: 270—271, 276). დვალეთში მცხოვრები ოსები საერთოდ არასდროს არ უნათესავდებოდნენ ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრებ ოსებს, რაც, პირველ ყოვლისა, იმით აიხსნება, რომ დვალეთი ჩრდილოეთთან ძნელადმისადგომი გადასასვლელებით იყო დაკავშირებული, იმ დროს, როდესაც დიდი ლიახვისა და რიონის ხეობასთან მათ თერთმეტი გადასასვლელი აკავშირებდათ და ისინი ზამთარშიც კი იდგილად გადასასვლელი იყო.

დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიაზე ოსთა პირველი დასახლებები ჩნდება თრუსისა (მდ. თერგის სათავე) და მაღრან-დვალეთში (მდ. დიდი ლიახვის ხეობის სათავე). ოსების აქ დასახლება ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანი ხეობებიდან XVII საუკუნის პირველ ნახევარში მოხდა. XVII საუკუნის პირველ ნახევარში ოსებს ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ დაკავებული შიდა ქართლის მთიანეთის მნიშვნელოვანი ნაწილი. ისინი აქ მხოლოდ დიდი ლიახვის ხეობის სათავეში (მაღრან-დვალეთში, რომელიც ცხრა „მთური სოფლის“ ერთობლიობას წარმოადგენდა) იყენენ მიგრირებული. მთელი რიგი საისტორიო მონაცემებით, XVII ს-ის პირველ ნახევარში შიდა ქართლის

მთიანეთი (დიდი და პატარა ლიახვების ხეობები) ნასოფლარებით იყო მოფენილი. ადგილობრივი ქართული მოსახლეობა აქედან აყრილა და ბარში იყო საცხოვრებლად გადასულა. გახუშტი ბაგრატიონი ხაზგასმით წერდა, რომ დვალეთსა და შიდა ქართლის მთიანეთში ოსები ქართველთა ნასახლარებზე იყვნენ დასახლებულნი: „ხოლო რაოდენნი ოსნი დავსწერეთ ამ ადგილთა შინა, პირველად სახლებულან ქართველი გლეხნი. შემდგომთა მეპატრონეთა მათგან გარდმოსახლებულან ისნი, და ქართველი ბართა შინა ჩამოსულან, ვინაითგან მტერთაგან ბარსა შინა კაცნი შემცირებულან“.

შიდა ქართლის მთიანეთში, კერძოდ, მღინარეების — დიდი ლიახვისა და პატარა ლიახვის ზემო წელში, ოსთა მიგრაცია ხდება XVII საუკუნის მეორე ნახევრიდან. საქართველოში ნამყოფი რუსი ერჩის — მ. ი. ტატიშჩევის (1604—1615) ჩანაწერით, ჩერქეზთა და საქართველოს შორის მხოლოდ 200-სულიანი ოსური დასახლება არსებობდა. დიდი ლიახვის ხეობის სოფელ ზემო ჭავაში XVII საუკუნის შუა ხანებში ოსური მოსახლეობა რომ ჯერ კიდევ არ მცვიდრობდა, ჩანს ერთი დოკუმენტიდან. საბუთში წერია, რომ „ამოწყდა ზემო ჭავა და დაუკაცურდა ოსთაგან, ომერთი იყოს მოწამე ასრე ამოწყდა, რომ კაცის ნაშენები აღარა იყორა“ (დოკუმენტები, 1940: 364). საბუთში ლაპარაკია, რომ ზემო ჭავაში ადგილობრივი მოსახლეობა ოსთა თავდასხმებისა და მეკობრეობის შედეგად ამოწყდა. გაუკაცრიელებულ ზემო ჭავას ერთი ფეოდალისაგან მეორე ფეოდალი ყიდულობს. ამავე დოკუმენტში ამოწყვეტილ ქართულ გვარებზეცაა საუბარი. მიუხედავად ამისა, ოსმა ისტორიკოსებმა ის დამახინებულად თარგმნეს, რომ თურქე ზემო ჭავაში ოსური მოსახლეობა ამოწყდა: «Вымерла Верхняя Джава и не стало там осетин...». სინამდვილეში თარგმანი ასეთი უნდა ყოფილიყო: «Вымерла Верхняя Джава и опустошена (буквально: обезлюдена) осетинами... так вымерла, что никаких признаков людской жизни там не было». ამ დოკუმენტის მიხედვით, ზემო ჭავის მკვიდრი იყვნენ: ძიგანიქები, ეფვნიაშვილები, გურგიშვილები. 1634—1658 წლების საბუთით მეცე როსტომი თავის მოხელეებს უბრძანებს, რომ არაფერი დაეშავებინათ ოსეთიდან აყრილი და ჭავის ზემოთ დასახლებული ოსებისათვის და თუ ვინმე კვლავ ჩამოსახლდებოდა ოსეთიდან, არც მისთვის შეეშალათ ხელი (პალ 1991: 352. საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1448, დოკუმენტი №10326). უფრო აღრინდელი, XVI საუკუნის მეორე ნახევრის საბუთით ჭავის მკვიდრი ყოფილიან გარაყანიქები. აქვე ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ქართველი მეფეები და თავადები ზოგჯერ თვით იწვევდნენ ოსებს დასასახლებლად ქართველთა ნასახლარ-ნასოფლარებში. ამის დამადასტურებელი არაერთი დოკუმენტი არსებობს. ოსები საქართველოში XVII საუკუნის შუა ხანებიდან რომ არიან მიგრირებულნი, ამას მათი გადმოცემებიც ადასტურებს — კველა გვარს აქებს გადმოცემა ჩრდილოეთ კავკასიიდან საქართველოში 10—12 თაობის წინ გაღმოსახლების შესახებ (ვანევვი, 1936). ოსების საქორწინო ასაქს თუ გავითვალიშებთ, ერთ საუკუნეში მხოლოდ ოთხი თაობა იბადებოდა. რეალურად ეს გადმოცემები წყაროებსა და დოკუმენტებთან სრულ თანხვედრაშია: მიგრაცია XVII საუკუნეების შუა ხანებიდან განხორციელდა. თუმცა ოსმა მეცნიერებმა გამოსავალი აქც მოძებნეს — ეს მიგრანტები ბოლო, მეორე ტალღის მიგრანტებად მონათლეს და „უწინდელი ოსების“ ცნება შემოიტანეს, რომლებიც თურქე უფრო აღრე იყვნენ საქართველოში გადმოსახლებულნი და ქართველებმა ისინი გააქართველეს. სამისოდ ასამდე ქართული გვარსახელის მატარებელნი ძირად ოსებად მიიჩნიეს, ანუ მათებური ტერმინი რომ ვიხმაროთ, „უწინდელ ოსებად“.

ოსები თანდათან მოიწევენ სამხრეთისაკენ და XVIII საუკუნის 30-იანი წლებისათვის ითვისებენ დიდი ლიახვისა და პატარა ლიახვის ხეობათა მთიან ზოლს მთლიანად. აქ, აღნიშნულ პერიოდში, ზოგიერთ მთიან სოფელში ოსები თანაცხოვრობდნენ ადგილზე დარჩენილ ქართულ მოსახლეობასთან ერთად (გიულდენშტედტი, 1961: 277—279).

XVIII საუკუნის მთელ მანძილზე ოსები შიდა ქართლის მთისწინეთში, ფაქტობრივად, არსად არ იყვნენ განსახლებული. ოსთა მიერ შიდა ქართლის მთისწინეთის სოფლებში (უფრო ხშირად, ნასოფლარებში) ჩასახლება იწყება XVIII საუკუნის ბოლოსა და XIX საუკუნის დასაწყისში.

XVIII საუკუნის დასაწყისში ოსები სახლდებიან ჯეჯორის ხეობის სათავეში (კუდარო) და ქსნის ხეობის სათავეში (ჟამური). ჟამურში ოსთა მიგრაცია ხდება, როგორც ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანი ხეობებიდან, ისე დიდი ლიახვის ხეობის მთიანი ზოლიდან. სხვათა შორის, ცნობილი ოსი მეცნიერი ვასილ აბაევიც აღნიშნავდა, რომ ქსნის ხეობაში ოსები სულ ორასი წლის დასახლებული არიანთ (აბაევი, 1949: 50). კუდაროში ისინი ძირითადად მიგრირებული არიან დვალეთიდან. შიდა ქართლის მთიანეთში ოსები ქერ სახლდებიან დიდი ლიახვის ხეობაში, შემდეგ პატარა ლიახვის ხეობაში, ქსნის სათავეში (ჟამურში). XVIII საუკუნის დასაწყისში მცირე რაოდენობით ოსური მოსახლეობა ჩნდება მეჭუდას ხეობის სათავესა და ისროლისხევში. მეჭუდას ხეობის სათავეში ისი-ნი პატარა ლიახვის ხეობის სათავიდან გადმოდიან. ზემოთ რუსი ეთნოლოგის ნ. ვოლკოვას მონვერაციიდან ციტატები მოყიყვანეთ. კვლავ მას უნდა დავესესხოთ: «Многочисленные исторические предания осетинского народа подтверждают данные письменных источников о миграциях осетин на южные склоны хребта. Факты, сообщаемые этими преданиями, показывают, что хронологические рамки подобных переселений, для некоторых районов представлявших, видимо, вторую волну миграций, охватывают 3—5 поколений. Большинство ныне живущих в Кударском ущелье осетинских фамилий, как свидетельствуют полевые материалы, — потомки переселенцев из Алагирского ущелья (селения Цей, Бад и др.) и Туалты (селения Тиб, Нар, а также Заккинское и Мамисонское ущелья), которыми были образованы селения: Лет (Калоевыми), Гулианта (Гуларовыми), Стырмасыг (Гагиевыми), Кобет (Джаджиевыми), Сагилзас (Наниевыми и Нартыкоевыми). Четвертое поколение Хугаевых, обосновавшихся несколько выше по Джоджоре в местности Часавали (рядом с современным Кваиси), образовало сел. Къозита. Предок этой фамилии, по преданию, ушел из Мамисона из-за отсутствия пахотных земель» (ვოლკოვა 1974: 134). XVIII საუკუნის შუა ხანებისათვის ოსები რომ მხოლოდ შიდა ქართლის მთიანეთში, უკენახო-უხილო ადგილებში მყიდრობდნენ, კარგად ჩანს ვახუშტი ბაგრატიონის საქართველოს ატლასიდან. ოსთა დასახლებები მას 8-ით აქვს აღნიშნული.

XVIII საუკუნის ბოლოსათვის სამხრეთით ოსთა განსახლების უკიდურესი პუნქტები იყო (დასავლეთიდან აღმოსავლეთის მიმართულებით): კუდარო (მდინარე ჯეჯორის სათავე რაჭაში) — გუფთა (მდ. დიდი ლიახვის ხეობა) — აწერისხევის ხეობის ზემოთ (პატარა ლიახვის ხეობაში) — მეჭუდის ხეობის სათავეში ორი სოფელი — უამური (ქსნის ხეობის სათავე) — ლუდა (მდ. თეთრი არაგვის ხეობის სათავე მთიულეთში) — თრუხო (მდ. თერგის სათავე). XVIII საუკუნის ბოლოსათვის ოსები საერთოდ არ იყვნენ ლეხურას ხეობაში, მეჭუდას ხეობაში (მისი სათავის გამოკლებით), ქს-

ნის ხეობის მთიანეთის დიდ ნაწილში, ფრონეების ხეობაში. სხვანაირად რომ ვთქვათ, როგორც ვახუშტი ბაგრატიონის დროს, ისე XVIII საუკუნის დასასრულს, ოსები საქართველოს ცალკეული ხეობების მხოლოდ „უვენახოუხილ“ ზონაში ანუ „მთის ადგილებში“ ცხოვრობდნენ.

XVIII საუკუნის დასასრულს და XIX საუკუნის დასაწყისში იქავებენ პატარა ლიახვის ხეობის მთისწინეთის მნიშვნელოვან მონაკვეთს. ამ პერიოდიდან და განსაკუთრებით XIX საუკუნის პირველ ათეულ წელს ხდება ოსთა გაურნებით, ანუ ინდივიდუალური განთესვა შიდა ქართლის მთიანეთიდან შიდა ქართლის მთისწინეთისა და ბარის სოფლებში. ამ დროისათვის ოსთა ასეთი განსახლება განსაკუთრებით განხორციელდა პატარა ლიახვის ხეობის მთიანი მონაკვეთიდან (XIX საუკუნეში ოსთა მთიდან მთისწინეთსა და ბარში გადანაცვლების ფაქტები აღნუსხულია 1818, 1830, 1840, 1860, 1873, 1886 წლის მოსახლეობის კამერალური აღწერის დავთრებსა და საოჯახო სიებში, რომლებიც დაცულია საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივის 254 ფონდში).

XVIII საუკუნის დასასრულიდან ფაქტობრივად შეწყდა ოსთა მიგრაცია ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანი ხეობებიდან საქართველოს მიმართულებით, რადგან რუსეთის ოფიციალურმა ხელისუფლებამ მათ დასახლების საშუალება მისცა ჩრდილოეთ კავკასიის ბარის რაიონებში. განსაკუთრებულ გამონაკლისს წარმოადგენდა მხოლოდ დვალეთის ოსური მოსახლეობა, რომელსაც დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიაზე მიგრაცია არ შეუწყვეტიათ თითქმის მთელი XIX საუკუნის მანძილზე. საერთოდ, ოსების საქართველოს ტერიტორიაზე განსახლება უმეტესად დვალეთის გზით ხორციელდებოდა. ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანი ხეობებიდან დვალეთში შემოსახლებულები გარკვეული ხნით აქ დამკიდრების შემდეგ შიდა ქართლის მთიანეთში გადმოდიოდნენ საცხოვრებლად. თუმცა არაერთი ფაქტია დადასტურებული ოსთა გადმოსახლებისა უმუალოდ ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანეთიდან, განსაკუთრებით მიგრაციის ადრეულ, საწყის ეტაზზე.

სინამდვილეს არ შეესაბამება ზოგიერთი ავტორის მტკიცება XVII—XVIII საუკუნეებში შიდა ქართლის მთისწინეთსა და ბარში ოსთა განსახლების შესახებ. XIX საუკუნის დასაწყისიდან იწყება ოსთა მიგრაცია ფრონეების ხეობაში, მეჭუდას ხეობაში, ლეხურას ხეობაში და ქსნის ხეობის მთიანეთის სხვა დასახლებულ პუნქტებში. ფრონეების ხეობაში ოსების მიერ ქართველთა ნასოფლარებში დაფუძნება ხდება ძირითადად დიდი ლიახვის ხეობიდან, თუმცა თვალშისაცმია, რომ პირველი ოსი მიგრაციები ფრონეების ხეობის ქართველთა ნასოფლარებში დავალეთიდან წამოსული ოსები იყვნენ. პატარა და დიდი ლიახვის ხეობებიდან გადმოდის მოსახლეობა მეჭუდას ხეობაში. ლეხურას ხეობაში ოსების მიგრაცია ძირითადად ქსნის ხეობიდან (ჟამური, ჭურთა) ხდებოდა. მიუხედავად ამისა, XIX საუკუნის პირველ სამ ათეულ წელს ლეხურას, მეჭუდასა და ფრონეების ხეობებში ოსთა დასახლებარებას ინტენსიური ხასიათი არ ჰქონია. ინტენსიურად ამ ხეობების მოშენება ძირითადად მოხდა XIX საუკუნის შუა ხანებიდან მოყოლებული, ვიდრე 1880-იან წლებამდე.

XIX საუკუნის 80-იან წლებში ჩნდება თითო-ოროლა ოსური ოჯახი შიდა ქართლის გაღმამხარში, სადაც მათი მიგრაცია ძირითადად XIX საუკუნის მეორე ნახევარში განხორციელდა. XIX საუკუნის მეორე ნახევარში დასახლდნენ ოსები დღევანდელი ბორჯომის რაიონში (გუგარეთის ხეობა).

კახეთსა და ქვემო ქართლში ოსები შიდა ქართლის მთიანეთიდან XX

საუკუნის დასაწყისში გადასახლდნენ. XX საუკუნის ბოლო საბჭოთა აღწერით, ოსების რაოდენობა საქართველოში 164 ათასი კაცი იყო. ამ რაოდენობიდან „სამხრეთ ისეთის ავტონომიური ოლქის“ ტერიტორიაზე მხოლოდ 65 ათასი ეთნიკური ოსი ცხოვრობდა. თითქმის 100 ათასი კი დანარჩენი საქართველოს ტერიტორიაზე მკვიდრობდა, ზოგან კომპაქტურად, ზოგან ქართულ მოსახლეობაში შერეული. 1886 წელს ეთნიკური ოსები 72 000-ს ითვლიდნენ. XVIII საუკუნის დასასრულს დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიაზე 2. 130 კომლი (15. 000 სული) ოსი ცხოვრობდა. ზოგიერთი ოსი ავტორი კი XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოში ოსთა რაოდენობას ხან 6 000 და ხან 7 000 კომლით განსაზღვრავს, რაც არარეალურია და წყაროთა მონაცემებს არ ითვალისწინებს. სინამდვილეში, როგორც ზემოთ მივუთიერ, ამ ეთნოსის რაოდენობა 2 130 კომლი იყო. საერთოდ, მთელი XIX—XX საუკუნეების განმავლობაში ოსების პროცენტული რაოდენობა საქართველოში 3-დან 4-მდე მერყეობდა.

ოსების საქართველოში შემოსვლა და დასახლება მთლიად შშვილობიანი არ იყო. ჩრდილოეთ კავკასიის მთიან ხეობებში მომწყვდეულმა ოსებმა ზოგჯერ ძალით გამოიკავეს გზა. განსაკუთრებით ეს ითქმის მიგრაციის აღრეულ ეტაპზე როგორც დაბლეთში, ისე შიდა ქართლის მთიანეთში. საისტორიო საბუთებით, გადმოცემებითა და ფოლკლორული მასალებითაც აშკარაა, რომ ადგილობრივი მთიელი ქართველი გლეხები ოსთა თავდასხმებით შეწუხებული, ტოვებდნენ მამა-პაპათა საცხოვრებელ ადგილებს და ბარში სახლდებოდნენ. ბარში კი მათვის ამ თვალსაზრისით ხელსაყრელი მდგომარეობა იყო. მტერთა ხშირი თავდასხმებისაგან შიდა ქართლის მთისწინა და ბარის რეგიონები დემოგრაფიულ კატასტროფამდე იყო მისული.

დავალეთსა და შიდა ქართლის მთიანეთში ოსთა მიგრაციას ერთგარად ხელი შეუწყო აგრეთვე, იმდროინდელი საქართველოს სოციალ-პოლიტიკურმა ვითარებამ. მტერთა ხშირი თავდასხმებისაგან დაშლილი და დაქუცმაცებული საქართველო ვედარ ახორციელებდა კონტროლს ჩრდილოეთ კავკასიიდან შემოსავლელ ჩამკეტ კარებზე — კასრის კარსა და დარიალზე. — სხვათა შორის, კასრის-კარი დვალეთის ჩრდილოეთით მდებარეობდა, საიდანაც ოსეთში იყო გასასვლელი. მის შესახებ ვახუშტი ბაგრატიონი წერდა: „და არს აქ კარი კლდისაგან და ქვითკირით ქმნული, დიდყამაროვანი, მდინარესა ზედა, მეფეთაგან ქმნული, რათა არა ვიდოდნენ თვინიერ მათსა ოცხნიდ ვახუშტი 1973: 644—645).

მომდევნო პერიოდისათვის (XVIII საუკუნე) იმდენად დაეცა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება და იმდენად კატასტროფული შეიქმნა დემოგრაფიული სიტუაცია შიდა ქართლში, რომ საქართველოს სახელმწიფოს მესვეურები (მეფე, თავადები) თავად უწყობდნენ ხელს და ხშირად იწვევდნენ ოსებს საქართველოში დასასახლებლად. მაგალითად, იმანე ბაგრატიონის მიხედვით, სოფელ დილოში თუ დიღმის სახლოვეს ოსებს უცხოვრიათ. დიღომთან ოსებს დროებით მკვიდრობის დამადასტურებელია XIX საუკუნის დასაწყისის სოფელ დიღმის მოსახლეობის კამერალური აღწერები, რომლებშიც არც ერთი კომლი ოსი და ოსურიძირიანი გვარი არაა მითითებული, აგრეთვე 1799 წლის ერთი საბუთი, რომელიც გაცემულია მეფე გიორგი XII-ის მიერ თაგაურელი ოსებისადმი. საბუთის მიხედვით ირკვევა, რომ თაგაურელ ოსებს გამოუთვევამ სურვილი საქართველოში გადმოსახლებისა. ამისათვის მეცეს ოსეთში გაუზავნია აზნაური ნინია გაბაშვილი. გადმოსახლების მსურველ

ოსებს მეფე უთვლის, რომ თქვენ იქნებით ჩვენი სახასო გლეხებიო და სხვას არავის ექნება თქვენთან საქმეო. პირველ ხანებში თქვენ უნდა მოხვიდეთ დილომში და გაჩერდეთ აქ, შემდეგ კი შეგირჩევთ კარგ ადგილს, რომელიც მოგეწონებათ. სანამ ხენა-თესვას მოეკიდებით, ჩვენ მოგხმარებით სურსათ-სანვაგის მომარაგებაში (ხელნაწერთა ინსტიტუტის საბუთი, № 1617). დილომთან ოსების დროებითი მკვიდრობა ეთნოგრაფიული მასალებითაც დასტურდება. XVIII—XIX საუკუნეების მიზნაზე აქ 32—33 კომლ ის უცხოვრია. იმის გამო, რომ ოსები ქურდობდნენ (დილმელ გლეხებს ჭაბანი და ღვედიც არ დაუტოვეს), დილმელ გლეხებს ლები სახრებითა და კეტებით გაუყრიათ. მათ ოსები ბებრისციხემდე მიუცილებიათ.

XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში შიდა ქართლის მთიანეთისა და XIX საუკუნის პირველ ნახევარში მთისწინეთის არაერთ სოფელში ისთა ერთ თაობაზე მეტს არ მოუხდა ცხოვრება. მთისა და მთისწინეთის ამა თუ იმ სოფელში მცირე ხნით მკვიდრობის შემდეგ ოსები უფრო სამხრეთით ეშვებოდნენ. ეს განსაკუთრებით თვალშისაცემია XIX საუკუნის მოსახლეობის აღწერის მასალებზე თვალის გადევნებით. XIX საუკუნის დასაწყისში მთისწინეთის სოფლებში დასახლებული, ამავე საუკუნის შუა ხანებიდან ინტენსიურად გადადიან საცხოვრებლად ბარის სოფლებში. ასე რომ, XVIII საუკუნის ბოლოდან და XIX საუკუნის მთელ განძილზე საქართველოს მაღალმთიანეთის სოფლებიდან დაბლობის მიმართულებით ისთა თანდათანობითი, ინტენსიური წინ წამოწევა აშკარაა, რასაც უდავოდ მიესადაგება ქართულ ისტორიოგრაფიაში ხმარებული ტერმინი „ჩამოწოლა“. იმდენად დიდი მოძრაობა ახასიათებდათ ოსებს, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ბარის სოფლებში დასახლებული, ბარისაფე სხვა სოფლებში გადადიოდნენ საცხოვრებლად. 1886 წლის საოჯახო სიებით, მდინარეების დიდი და პატარა ლიახვის ხეობების 76-ზე მეტი მთის სოფლიდან XIX საუკუნის 60—70-იან წლებში 1 340 კომლზე მეტი ოსი აყრილა და ბარის სხვადასხვა სოფელში დამკვიდრებულა.

ოსები რომ დიდი ხნის ჩამოსახლებული არ იყვნენ შიდა ქართლის მთიანეთში, ამის დამადასტურებელია მათ სოციალური მდგომარეობაც. XIX საუკუნის მოსახლეობის აღწერის დავთრებებში დიდი ლიახვის ხეობაში მისახლე ისების საქმიოდ დიდი ნაწილი ხიზებადად ჩაწერილი. ხიზანი კი, როგორც ქართული საისტორიო წყაროებითა და სათანადო გამოკვლევებით ცნობილია, საკუთარი სამკვიდრებლიდან აყრილი და სხვაგან თავშეფარებული გლეხია. ხიზანი ფეოდალურ საქართველოში გლეხის გარკვეული კატეგორია იყო, რომელიც ყმა-გლეხისაგან განსხვავებით პირადად თავისუფალი იყო და მისი დამოკიდებულება ფეოდალ-მემამულეზე ამ უკანასკნელის მიწა-წყლით სარგებლობით განისაზღვრებოდა. ხიზანი წყაროებში ყოველთვის დაბირისპირებულია მკვიდრ მოსახლეობასთან, რადგან ის მოსული გლეხი იყო.

დვალეთი და შიდა ქართლის ჩრდილოეთი ნაწილი რომ ისთა საცხოვრისი არ იყო და რომ აქ ქართველები მკვიდრობდნენ, ეს აშკარად დასტურდება ისეთი მონაცემებით, როგორიცაა ოკონიშები (სოფლის სახელები). აქ დათარიღებული არც ერთი ტოპონიმი ისური არაა. სოფლები ქართულ გამჭვირვალე სახელწოდებებს ატარებდნენ, მხედველობაში გვაქვს როგორც ტოპონომთა ძირები, ისე მათი მაწარმოებელი სუფიქსები. მხოლოდ მთის სოფელთა რამდენიმე სახელწოდების ჩამოთვლით დავკმაყოფილდებით: საცხენისი, ედემქალაქი, ბელოთი, აწერისხევი, ინაური ჩაბარუხეთი, წიფორი, შამბიანი, ისროლასხევი, ქოლოთი, ქვითკირი, მოხისი, ბიეთი, ანდორეთი,

გუფთა, პატარა ჭავა, ზემო ჭავა, სხლები... დვალეთი რომ ეთნიკურად ქართული იყო, კარგად ჩანს XV საუკუნის დასაწყისის მინაწერით ღუდის (ღუნდის) სახარებაზე. სახარება „თათრობის“ დროს დაკარგულა. ის ხორაულის ივანეს უპოვია. შემდეგ კი სახარება გასაყიდად დვალეთში ფარუხაულის გვარის კაცს დედამისისთვის გაუგზავნია. მინაწერით დასტურდება, რომ დვალეთი ქართული მხარე იყო ქართული საღვთისმეტყველო ენით, სადაც მოთხოვნილება იყო ქართულ სახარებაზე, სადაც ქართულ სახარებას მყიდველი ჰყავდა. მინაწერი მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისითაც, რომ მასში მოხსენიებული ანთროპონიმი — ფარუხაული ქართული გვარსახელია. გვარსახელი ნაწარმოებია აღმოსავლეთ საქართველოს მთის გვარებისათვის დამახასიათებელი ურ (-ულ) სუფიქსით.

საბჭოთა პერიოდის „სამხრეთ ოსეთი“ რომ ძველთაგანვე საქართველოს განუყოფელი ნაწილი იყო და რომ აქ გვიანობამდე მხოლოდ ქართველები მკვიდრობდნენ, ამის დამადასტურებელია რამდენიმე ათეული ქართული ქრისტიანული არქიტექტურული ძეგლი, რომლებიც V—XVIII საუკუნეებით თარიღდება (მეფისაშვილი, ცინკაძე, 1975) და მრავალი ეპიგრაფიკული ძეგლი, რომლებიც მხოლოდ და მხოლოდ ქართულ ენაზეა შესრულებული და რომლებიც საქართველოს ისტორიის ამა თუ იმ ვითარებას ასახვენ (ოთხმეზური, 1994). შიდა ქართლის ოსებით დასახლებული ტერიტორია მოფენილია ციხეებითა და კოშკებით. იქნებ ვინმებ დაასაბუთოს, რომ ქსნის ხეობის სათავეში, უამურის თემში არსებული ციხე — „ბერციხე“ ქართველების აგებული არ არის? აქვე გაგრცელებულია მხოლოდ შიდა ქართლის მთიანეთისათვის დამახასიათებელი ნალის ფორმის ე. წ. „ზურგიანი კოშკები“, რომლებსაც უკანა, მთისაკენ მიქცეული მხარე მომრგვალებული აქვთ. მსგავსი ტიპის კოშკები ოსთა სამშობლოში — ჩრდილოეთ კავკასიაში არსად დადასტურებული არაა, ისინი მხოლოდ საქართველოს ხუროთმოძღვრებისათვისაა დამახასიათებელი (სპეციალისტების მიერ დადგენილია, რომ შიდა ქართლის მთიანეთში ოსების შემონაქმედია მხოლოდ XVIII საუკუნის ზოგი თოხუთხა გეგმის მქონე საგვარეულო კოშკი დიდი ლიახვის ხეობის სათავეში — გვასალია, 1997: 68). საბჭოთა პერიოდის სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე არსებული მატერიალური კულტურის ძეგლებზე შესრულებულ წარწერებში მოხსენიებული ქტიტორები — ტბელები, ყანჩაველები, ფაგნელები, კორინთელები, მაჩაბლები, ამირეჯიბები, ფალაგანდიშვილები, ერისთავები — ქართველები არიან. წარწერებში მოხსენიებულნი არიან საქართველოს სამეფო ოჯახის წარმომადგენლებიც, მათ შორის, დავით IV აღმაშენებლის (1089—1125) ქალიშვილი თამარი, გიორგი XII-ის (1798—1880) რაბლი ქეთევან წერეთელი, აგრეთვე სამეფო აღმინისტრაციის წარმომადგენლები, ებისკოპოსები (ნიქოზელი, მრიოვლი...) და ეკლესიის სხვა მსახურები. ქტიტორებთან ერთად მოხსენიებულნი არიან ხუროთმოძღვრები (თაფლაიძე, ბავრელი, გიორგიძე, კურდღლელაშვილი...). ყველა წარწერა ქართულ ენაზეა შესრულებული და ნახსენები ანთროპონიმები მხოლოდ და მხოლოდ მათ ეთნიკურ ქართველობაზე მიუთითებს (ლორთქიფანიძე, ოთხმეზური, 2007: 127—137). შემორჩენილია ასეულობით შუა საუკუნეების საისტორიო საბუთი, რომლებიც შიდა ქართლის ჩრდილოეთ ნაწილს, ანუ საბჭოთა პერიოდის „სამხრეთ ოსეთისა ტერიტორიას ეხება. ამ დოკუმენტებში მხოლოდ ეთნიკური ქართველები არიან დასახელებული, როგორც მაღალი სოციალური წრის, ისე დაბალი ფენის წარმომადგენლები. აქ, ამ ტერიტორიაზე — ლარგვისის მონასტერშია დაწერილი XIV—XV საუკუნეებს მიწნის ერთ-

ერთი მნიშვნელოვანი ქართული საისტორიო ძეგლი, ქსნის ერისთავთა საგვარეულო მატიანე — „ძეგლი ერისთავთა ავტორები მამა-შვილი ავგაროზ და გრიგოლ ბანდაისძეები“.

ეკლესიურად დვალეთიცა და შიდა ქართლიც ორგანიზაციულად მთლიანად ნიქოზის საეპისკოპოსოში შედიოდა. ვახუშტი ბაგრატიონის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „სარწმუნოებით არიან ძევლად ქრისტიანენი...“ ვახუშტის დროს დვალეთში დასახლებული ოსები მხოლოდ იყვნენ „სახელით ოდენ ქრისტიანენი... არა უვისთ მღუდელი, და უნათლისლებონი არიან, თვინიერ რომელნი ქართლსა და რაჭას მოინათვლიან“. ვახუშტი იმასაც წერს, რომ დვალები „აწ უბნობენ ოსურსა საკუთრად“, ე. ი. მათი ენობრივი ტრანსფორმაცია დასრულებული იყო, თუმცა თვითმმარცვლი-ისტორიკოსი იმასაც აღნიშნავს, რომ დვალეთში მცხოვრები ზოგიერთი ოსი, რომელიც ქართლსა და რაჭას დაიარება, ქართულადაც ლაპარაკობსო. დვალეთში ცოტა არ იყო ქრისტიანული კულტურის ძეგლები, თუმცა აქ მთისათვის დამახასიათებელი ქრისტიანობამდელი სალოცავებიც იყო, რომლებიც ოსურ ენაში ქართული ტერმინით „ძუარ“ (=გვარი) აღინიშნებოდა („გვარ“-ით აღნიშნებოდა ქრისტიანობამდელი სალოცავები, აგრეთვე აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის სხვადასხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეში). ეს ქრისტიანობამდელი სალოცავები დვალეთში დასახლებულ ოს მოსახლეობას ადგილობრივი მთიელი დვალებისაგან ჰქონდათ შეთვისებული. მაგალითად, „ათინაგის ძუარი“ შეიძლება დაგასახელოთ. ათენგენობა აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეებში გავრცელებული დღესასწაული იყო, განსაკუთრებით ხევსურეთსა და თუშეთში.

ოსები უდამშერლობო ხალხი იყო. დღეს მათი დამწერლობა შექმნილია რუსული გრაფიკის საფუძველზე. თუმცა პირველი ოსური ანბანი ქართული გრაფიკის საფუძველზე იყო შექმნილი. მისი ავტორი ქართული კულტურის საფუძველზე აღზრდილი იოანე იალლუშიძე (გაბარათი) (1775-1830) იყო. 1820 წლიდან ის თბილისის სასულიერო სემინარიაში მოსწავლე ოს ბავშვებს ქართულ და ოსურ ენებს ასწავლიდა. სწორედ ამ პერიოდში შექმნა მან ოსური ანბანი. რუსულ ასოებზე დაფუძნებული ოსური ანბანი პირველად ოსური ენის მცოდნე რუსმა მეცნიერმა ანდრია შეგრენმა შეადგინა.

1922 წელს საქართველოში ბოლშევიკმა ხელისუფლებმა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი ჩამოყალიბებს და პირველად საქართველოში ოსებს ადმინისტრაციული ერთეული შეუქმნეს. სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი ყოფილი შიდა ქართლის ფეოდალური ერთეულების ტერიტორიებზე ჩამოყალიბდა, ისე, რომ ქართველი ხალხისაგან ამის ნება არ მიუღიათ. ავტონომიური ოლქის ცენტრად კი შიდა ქართლის მთისწინეთის ზოლში მდებარე პატარა ქალაქი ცხინვალი გამოაცხადეს. შემორჩენილია XIX საუკუნის რუსეთის ხელისუფლების მიერ ჩატარებული მოსახლეობის აღწერის დავთრები. XIX საუკუნის ყველა აღწერით ცხინვალში არც ერთი ეთნიკური ოსი არ ცხოვროდა. ამჯერად მხოლოდ 1818, 1830, 1860, 1873 და 1886 წლების საარქივო მასალების მითითებით დავკმაყოფილდებით. მხოლოდ 1830 წლის ცხინვალის აღწერაშია ერთი ოჯახი ეთნიკური ოსი (ხუთი სული) მითითებული, რომლებიც აქ მთიდან 1828 წელს მოსულან და მალევე აქედანაც აყრილან (იხილეთ: საქართველოს სახელმწიფო საისტორიო არქივი. ფონდი 254, ანაწერი 1, საქმე № 1244, გვ. 170-191. სხადასხვა აღწერებიც ამავე ფონდშია, მაგალითად, 254-1-1243, 254-1-541, 254-1-252). სამეცნიე-

რო ლიტერატურაში ცხინვალის ეთნიკური შემადგენლობის შესახებ ხშირად უთითებენ 1886 წლის საოჯახო სიებს, რომლის სტატისტიკური მონაცემები რუსეთის ხელისუფალთა მიერ დაბეჭდილიცაა (კრებული... 1893). ამ დროს ცხინვალში ნამდვილად არც ერთი ოსი რომ არ მკვიდრობდა, დაინტერესებულ მკითხველს შეუძლია საქართველოს ცენტრალური არქივის 254 ფონდის მე-3 ანაზერის №1717 საქმე იხილოს. ქალქი, ისევე როგორც შუა საუკუნეებში, კვლავ დასახლებული იყო ქართველებით, ქართულენოვანი სომხებითა და ქართველი ებრაელებით (XIX საუკუნის I მესამედის ავტორის — აიგალდის მიხედვით, „ოსები ცხინვალის იქითა მხარეს, მთებში ცხოვრობდნენ. ადრე ისინი ცხინვალს გაუთავებლად ძარცვავდნენ და ხოცავდნენ. ახლა კი ქართველებს, ცხინვალის მოსახლეობას თავს ანათვლინებენ“). პირველად მხოლოდ 1922 წლის მონაცემებითაა ქალქ ცხინვალში დაფიქსირებული ოსური მოსახლეობა — 613 სული, 1926 წელს აქ უკვე 1152 სული ოსი ცხოვრობდა (ქალაქის მოსახლეობა მთლიანად 1926 წელს 5 352 სული შეადგინდა). ეს მატება, რა თქმა უნდა, მექანიკური მატების სარჩევ ხდებოდა. ცხინვალში ოსურმა მოსახლეობამ ქართულ მოსახლეობას მხოლოდ მაშინ გადააჭარბა, როდესაც აქაური ქართველი ებრაელები საბჭოთა პერიოდის ბოლო წლებში ისრაელში წავიდნენ და მათი სახლები კი ჯავის რაიონიდან ჩამოსახლებულმა ოსებმა დაიკავეს.

ორიოდე სიტყვით უნდა აღვნიშნოთ ტერმინ „სამხრეთ ოსეთის“ შესახებ. არც ერთი ქართული საისტორიო წყარო, საბუთი და დოკუმენტი ასეთ ტერმინს არ იცნობს. XVIII საუკუნეში, როდესაც საქართველოს სახელმწიფო მოღვწეები ქვეყნის ტერიტორიულ ერთეულებს (ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეებს, ფეოდალურ ერთეულებს) ჩამოითვლილნენ, არასდროს „ოსეთს“ (მით უმეტეს, „სამხრეთ ოსეთს“) არ ასენებდნენ. ვერც ახსენებდნენ, რადგან ასეთი ერთეული ბუნებაში არ არსებობდა. მხოლოდ მოხსენიებდნენ ტერმინით — „ჩვენი ოსები“. იმ დროს ეთნიკური ოსები საქართველოს შიდა ქართლის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ისტორიულ-გეოგრაფიული მხარის მთანი, ჩრდილოეთი მონაცემთის მკვიდრნი იყვნენ. საბჭოთა პერიოდის „სამხრეთ ოსეთის“ ტერიტორიაზე სხვადასხვა ქართული ფეოდალური ერთეულები (სამაჩბლო, ქსნის საერისთავო, საამილახვრო, თავად დავითიშვილ-ბაგრატიონების, თაქთაქიშვილების, ხერხეულიძეების შედარებით პატარა ფეოდალური ერთეულები) არსებობდა. ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი“ მხოლოდ რუსეთის იმპერიის ჩინოვნიკთა მიერაა შექმნილი XIX საუკუნეში (ამ საუკუნის პრესაში ეს ტერმინი მხოლოდ სამეცნიერული). XIX საუკუნეში რუსეთის იმპერიის კავკასიის არეალთი რუკა აქვს შედგენილი და ვერც ერთ მათგანზე „სამხრეთ ოსეთს“ ვერ ამოვიკითხავთ. მათზე მხოლოდ ჩრდილოეთ კავკასიაში ოსეთია დატანილი ყოველგვარი განსაზღვრების — „ჩრდილოეთის“ გარეშე. მაგალითისთვის შეიძლება მოვიყვანოთ ნატალია ვოლკოვას მიერ რუსეთის ოფიციალური პირების მიერ შედგენილი XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის მცირე ყაბარდოს, ოსეთის, ინგუშეთისა და ჩეჩენეთის ნწილის რუკა, რომელზედაც ოსეთი აწერია მხოლოდ ჩრდილოეთ კავკასიის შესაბამის ტერიტორიას. კავკასიონის მთავარ წყალგამყოფ ქედს კი აწერია: **«Грузинская граница»** (ვოლკოვა 1974). (სხვათა შორის, ამავე რუკაზე დღევანდელი ჩრდილოეთ ოსეთის დედაქალაქი ვლადიკავკაზი, რომელსაც მაშინ „ზაურიდ ერქვა, ინგუშეთის ტერიტორიაზეა აღნიშნული). ამდენად, მითოლოგების, სიყალბის და, შეიძლება ითქვას, ცინიზმის დიდი გამოხატულებაა, როდესაც რუსეთის სახელმწიფოს

ერთ-ერთი მეთაური აცხადებს, რომ „მხოლოდ XIX საუკუნის შუა ხანებში იქნა გადაწყვეტილება სამხრეთ ოსეთის თბილისის გუბერნიისათვის გადაცემის შესახებ“. თურმე რუსთის საბჭოთა იმპერატორმა, როგორც ეთნიკურმა ქართველმა, ი. სტალინმა გადაწყვიტა საბოლოოდ „სამხრეთ ოსეთის“ საქართველოსათვის გადაცემა. იქნებ ვინმემ მიგვითოთოს რაიმე საარქივო დოკუმენტი, რომლითაც საბჭოთა პერიოდის „სამხრეთ ოსეთი“ თბილისის გუბერნიის შემადგენლობაში არ შედიოდა, 1801 წლიდან მოყოლებული, ვიდრე 1917 წლამდე და შემდეგაც საქართველოს პირველი რესპუბლიკისა (1918—1921) და საბჭოთა პერიოდშიც? სინამდგილეში მხოლოდ 1843 წელს ცარიზმა საქართველოს ტერიტორიაზე გახსნა ოსეთის ოკრუგი, რომელიც სამ უბნად (ჯავის, ბატარა ლიახვის და ნარის) იყოფილა. „ოსეთის ოკრუგის“ ჯავისა და ბატარა ლიახვის საპოლიციო უბნები 1922 წელს შექმნილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის ტერიტორიის მხოლოდ ერთ მესამედა შეადგენდა (გვასალია, 1997: 58). სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის ფარგლებში ბოლშევიკმა ხელისუფლებმა შეიყვანეს აგრეთვე საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეების — ჩაჭისა (კუდარო) და ზემო იმერეთის ნაწილიც.

როგორც ცნობილია, 1783 წელს აღმოსავლეთ საქართველოს (ქართლ-კახეთსა) და რუსეთს შორის დაიდო ე. წ. გეორგიევსკის ტრაქტატი. ტრაქტატის დადების დროსაც და 1801 წელსაც რუსთის მიერ ხელშეკრულების დარღვევისა და საქართველოს ანექსიის დროსაც როგორც დგალეთი, ისე შიდა ქართლის ჩრდილოეთი ნაწილი მთლიანად (საბჭოთა პერიოდის „სამხრეთ ოსეთი“) საქართველოს განუყოფელი ნაწილი იყო. აღნიშნულ ტერიტორიის არაფინ ისეთად არ მოიხსენიებდა. ქართულ წყაროებს თავი რომ დავანებოთ, ამას ყველა რუსული წყაროც ადასტურებს. მაგალითად, ტრაქტატის დადებიდან ძალიან მაღე — 1784 წელს რუსთიდან მოვლინებულმა ს. ბურნაშვილმა შეადგინა ქართულ სამეფო-სამთავროთა გენერალური რუსა საქართველოს მიმდებარე მოსაზღვრე რეგიონებით. ამ რუკაზე „ოსეთი“ აწერია იქ, სადაც სინამდგილეში იყო — ჩრდილოეთ კავკასიაში, ხოლო საბჭოთა პერიოდის „სამხრეთ ოსეთს“, „ქართლი“ აწერია.

საქართველომ 1918—1921 წლებში რუსთისაგან კოლონიური უღელი დროებით გადაიღდო და სახელმწიფო ბრძოლაში აღიდგინა. ამ პერიოდში დამოუკიდებელ საქართველოში დაიწყო ბოლშევიკური რუსთისაგან ინსპირირებული ოსური სეპარატისტული მოძრაობა. ამის სანაცვლოდ საქართველოში კომუნისტური დიქტატურის დამყარებისა და საქართველოს ისევ რუსთის იმპერიასთან მიერთების შემდეგ, კომუნისტურმა ხელისუფლებამ ოსურს საქართველოს ძირითადი პროცენტის — შიდა ქართლის ჩრდილოეთ ტერიტორიაზე ავტონომიური ოლქის ადმინისტრაციული ერთეული შექმნა, რომელსაც ჩრდილოეთ კავკასიაში მოსახლე ისთა ტერიტორიული ერთეულისაგან გასამიჯნავად „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი“ ეწოდა. ამ ავტონომიური ოლქის ცენტრად გამოაცხადეს ქალაქი ცხინვალი, რომელშიც, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, იმ დროისათვის არც ერთი ეთნიკური ოსი არ ცხოვრობდა. ამავე დროს, სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის ფარგლებში მოაქციეს კომპაქტურად დასახლებული ქართული სოფლებიც. ამ გარემოებამ, სხვათა შორის, თავის დროზე ქართული სოფლების პროცესზე გამოიწვია და ამ პროცესზის ძირითადი მიზეზი ენობრივი ფაქტორი იყო. მაგალითად, სოფელ ნედლათის მცხოვრებნი წერდნენ, რომ „ჩვენ ნედლათის მცხოვრებნი მიწერილი ვიყავით ოქონას. დღეს ოქონა სამხრეთ

ოსეთს დაექვემდებარა და ჩვენც მძიმე პირობებში ჩავცვივდით, სხვათა შორის იმიტომაც, რომ წარმოება რუსულად და ოსურადაა, რაიც ჩვენთვის გაუგებარია“. სოფელ ძარწემის მკვიდრი ქართველები წერდნენ: „რისთვის უნდა ვიყოთ მოქცეული ოსეთის ფარგლებში ეროვნებათა თვითგამორკვევის ასასარულებლად. მითუმეტეს, რომ მათი ენა ჩვენთვის სრულიად გაუგებარია და უცხო. მხოლოდ რაც შეეხება ეროვნებათა უმრავლესობას, მთელი ეს ჩრდილოეთი მხარე რაიონისა (იგულისხმება ცხინვალის რაიონი — რ. თ.), მცირე გამონაკლისით, დასახლებულია ქართულ ენაზედ მოსაუბრე, მემკვიდრე ქართველებით“ (ბოჭორიძე, 1996).

XVII—XVIII საუკუნეებში მოსული ოსები ქართული სახელმწიფოს სრულუფლებიანი მოქალაქეები ხდებოდნენ და მათმა დიდმა უმრავლესობამ იცოდა საქართველოს სახელმწიფო ენა — ქართული ენა, ორენოვანნი იყვნენ. ოსებს ამისკენ რეალური ვითარება უბიძებდა. მთანეთში დასახლებულ ოსებს აუცილებლად სჭირდებოდათ საქართველოს ბართან ურთიერთობა, მხედველობაში გვაქს ისტორიულად არსებული სამეურნეო-ეკონომიკური კავშირები. ბართან კავშირების აუცილებლობის გამო, ისინი იჩენდნენ ქართული ენის შესწავლისადმი დიდ სწრაფვას. იმავე დროს შეხვდებოდით არაერთ ქართველს, რომლებიც ოსების საკონტაქტო ზოლში ცხოვრობდნენ და ოსურ ენაზეც ლაპარაკობდნენ. ქართველთა და ოსთა განსახლების საკონტაქტო ზოლში ეთნოგრაფიული მონაცემებით დადასტურებულია ოსი ბავშვების ქართულ სოფლებში (ოჯახებში) მიბარების შემთხვევები, ქართული ენის შესწავლის მიზნით, რაც ძირითადად ხორციელდებოდა ნათელმირონობის, დანათესვების საშუალებით (სხვათა შორის, ეს უძველესი კავკასიური ჩვეულებაა). საქართველოს ტერიტორიაზე დასახლებული ოსებისაგან საქართველოს სამეფო ხელისუფლება ძირითადად ითხოვდა, რომ მიგრანტებს ქრისტიანობა მიეღოთ. ოსებიც გარეულ დაინტერესებას იჩენდნენ ქრისტიანობის მიმართ. ქრისტიანობის მიღება ასევე გზას უხსნიდა ოსებს ქართული ენის შესასწავლად, რადგან საღვთისმეტყველო ენა ქართული იყო. მთაში მცხოვრები გაქრისტიანებული ოსები ბარში მცხოვრებ ნათლია ქართველებთან ხშირად აგზავნილნენ თავიანთ შვილებს ქართული ენის შესასწავლად. ისტორიული და ეთნოლოგიური მონაცემებით ასევე ძალიან ხშირი იყო, განსაკუთრებით საკონტაქტო ზოლში, ქართულ-ოსური ქორწინებები, რაც ასევე ერთ-ერთი ხელშეწყობი ფაქტორი იყო თრი ეთნოსის დაახლოებისა და ურთიერთის ენის შესწავლისათვის.

ოსების საქართველოს მთანეთში დასახლებას მოჰყვა ადგილზე დამხვდურ ქართველთა მცირე ნაწილის მიერ ოსური ენის შეთვისება და ოსთა მიერ მათი ეთნიკურ-ენობრივი ასიმილაცია. დღემდე ქსნის ხეობის შენაკად ჭურთის ხევზე სოფელ დორეთარში მცხოვრები ქართველი ილურიძები (40-მდე ოჯახი) ორენოვანნი არიან. ორენოვნება კი ძირითადად შერეულმა საქორწინო ურთიერთობებმა წარმოქმნა. XVIII საუკუნის ბოლოს ჭურთის ხევიდან ბარში გადასახლებული ქართველების ნასოფლარებში ისები დასახლდნენ. ილურიძები ფაქტობრივად ოსურ ეთნიკურ-ენობრივ გარემოცვაში აღმოჩნდენ. მართალია, მათ ქვემოთ, ბარის მიმართულებით ქართველები ცხოვრობდნენ, მაგრამ აქედან დორეთარში მცხოვრებ ქართველებს ცოლად თითქმის არავინ არ მიყვებოდა, რადგან ბარიდან მთაში ქალი იშვიათად თხოვდებოდა. ისინი იძულებული შეიქნენ მათ ზემოთ მთაში მცხოვრები ოსის ქალები შეერთოთ ცოლად. ოსის ქალებმა თავიანთ ვაჟებს ისევ ოსის

ქალები შერთეს ცოლად. XIX საუკუნის შუა ხანებიდან ასეთმა საქორწინო ურთიერთობებმა და ოსურ ენობრივ-ეთნიკურ გარემოში ცხოვრებამ იღურიდები ორენვანნი გახადა. თუმცა, ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ დორეთარში მცხოვრებ ქართველებს ეთნიკური ცნობიერება არ შეცვლიათ. ქსნის ხეობაში ანალოგიური სიტუაცია სხვაგანაც დასტურდება. მაგალითად, სოფელ ნახიდში, მთხრობელის სიტყვით, „ბევრი ფსუტური გაოსდა და ფსუტურები თვითონ უფრო ოსურად ლაპარაკობენ“.

1987 წელს ამ სტრიქონების ავტორმა ფეხით შემოიარა მეჯუდას ხეობის ოსური სოფლები. ხეობის უკიდურესი ზემო წელის ორი მცირე ოსური სოფლის გარდა, ოსები აქ XIX საუკუნის 30-80-იან წლებში დასახლდნენ. მეჯუდას ხეობის ბარის უკანასკნელი დიდი ქართული სოფელია მეჯვრისხევი. მეჯვრისხევს უშუალოდ ესაზღვრება სოფ. ღრომი, რომელიც ოსებითაა დასახლებული. ღრომი ავტონომიური ოლქის საზღვრებში შედიოდა. 1886 წლისათვის ღრომში ჯერ კიდევ ქართველები სახლობდნენ, რომელთა მეჯვრისხევში გადმოსახლების შემდეგ აქ ოსები დასახლდნენ. მეჯვრისხევში არაერთი შეტეული ქართულ-ოსური ოჯახი მკვიდრობს. ზემოთ ხეობაში ძირითადად ოსები ცხოვრობენ, თუ არ ჩავთვლით სოფელ ისროლისხევს, სადაც რამდენიმე ქართული ოჯახი კვლავ შემოჩენილია. არაერთ ეთნიკურ ოსთან გვქონდა შეხვედრა. ხეობაში თითქმის ერთოვანი მივლინების დროს მხოლოდ ერთი ხნიერი ქალი შეგვეცდა, რომელმაც ქართული ენა არ იცოდა, დანარჩენები ყველანი მშვენივრად ლაპარაკობდნენ ქართულად. საყურადღებოა, რომ ხეობის არც ერთ სკოლაში, ისევე როგორც სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის სკოლებში, კონსტიტუციით აღიარებული საქართველოს სახელმწიფო ენა — ქართული ენა არ ისწავლებოდა. აქ არსებობდა ე.წ. ოსურ-რუსული სკოლები, რომლის არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ დაწყებით კლასებში (1—4 კლასი) საგნები ოსურ ენაზე ისწავლებოდა, ხოლო ოთხი კლასის ზემოთ ყველა საგანი რუსულ ენაზე ბლოუს ოსური ენისა და ლიტერატურის შესწავლა. მიუხედავად ამისა, ხეობაში მცხოვრებმა ოსებმა არა მარტო ქართული ენა იცოდნენ, არამედ ქართული წერა-კითხვაც. ქართულ ანბანს ისინი დამოუკიდებლად სწავლობდნენ, რადგან, როგორც თვითონ ხსნიდნენ, სამეურნეო-ეკონომიკური კავშირები ძირითადად ჰქონდათ არა ავტონომიური ოლქის მოსახლეობასთან, არამედ ხეობის ბარის ნაწილის ქართულ მოსახლეობასთან. ასეთივე ვითარება დაგაფიქსირეთ ლეხურას ხეობის ოსურ მოსახლეობაში. საერთოდ, ეს ჩევეულებრივი სურათი იყო თითქმის მთელი ავტონომიური ოლქის ოსური მოსახლეობისათვის, გარდა ჭავის რაიონისა. ჭავის რაიონი მოიცავდა დიდი ლიახვის ხეობის მთიან ნაწილს. ოსური ეთნოსით კომბაქტურად დასახლებულ ამ რაიონის მოსახლეობის შედარებით ნაკლები კონტაქტები ჰქონდა ქართულ მოსახლეობისთან. საბჭოთა პერიოდში მათთვის ე.წ. ოსურ-რუსული სკოლების გახსნამ და ქართული ენის უგულებელყოფამ აქ მცხოვრები ოსების ქართული ენობრივ-ეთნიკურ სამყაროსაგან გაუცხება გამოიწვია, რაც ერთგვარი მიზეზი გახდა საბჭოთა იმპერიის დაშლის შემდეგ ოლქის ტერიტორიაზე ოსური სეპარატისტული მოძრაობის წარმოქმნისა.

როგორც აღნიშნეთ, მეჯუდას ხეობის უკიდურეს მთიან მონაკვეთში კვლავ შემოჩენილია ძველი ქართული მოსახლეობა, თუმცა საბჭოთა პერიოდში მათმა რაოდენობამ უკიდურესად იყლო. ადგილზე დარჩენილი ქართველები ოსურ ეთნიკურ-ენობრივ გარემოში მშვენივრად ლაპარაკობდნენ ოსურად. აქვთ ხშირი საქორწინო ურთიერთობანი ოსურ მოსახლეობასთან.

ერთ-ერთ ასეთ ოჯახში სატუმრობის საშუალება გვქონდა. ოჯახი გენგიურების ქართული გვარის მატარებელია. ოჯახის უფროსი, 60 წლის მამაკაცი ეთნიკურად ქართველად თვლიდა თავს, ლაპარაკობდა შესანიშნავი ქართული ენით. მას დედა და მეუღლეც ოსი ჰყავს. მაგრამ მის ხუთ შვილს უკვე გაორებული ცნობიერება ჰქონდა. პირველი, რაც თვალშისაცემი გახლდათ ის, რომ ხუთივე მოზრდილი შვილი ისური აქცენტით მეტყველებდა. ამასთანავე, ისინი მსჯელობდნენ იმაზე, ქართველებს მიეკუთვნებოდნენ თუ ისებს. ქალიშვილები უფრო ისურ ეთნიკურ სამყაროს აკუთვნებდნენ თავს. არც ვაუებს ჰქონდათ მისწრაფება ქართულისადმი. ოჯახის ერთ-ერთ ვაჟს გადაწყვეტილი ჰქონდა რუსეთში სასწავლებლად წასვლა. როდესაც დავინტერესდი, თუ რატომ უნდა წასულიყო ასე შორს, რუსეთში, მან აღნიშნა, რომ თბილისი არ უყვარს. თბილისისადმი მისი ასეთი დამოკიდებულება კი გამოწვეული იყო ქართული ენის არასრულყოფილი ცოდნითა და საერთოდ ქართული წერა-კითხვის უცოდინრობით. როგორც გაირკვა, გენგიურებს შვილები მიუბარებიათ სასწავლებლად ქ. ცხინვალის ეწ. ისურ-რუსულ სკოლაში, რამაც საბოლოოდ გამოიწვია მათი ქართული ეთნოსიდან ისურ ეთნოსისადმი მიკუთვნება.

გენგიურების მაგალითი მხოლოდ ერთი გამონაკლისი როდი იყო ავტონმძიური ლოქის მთიან ნაწილში.

რაც შეეხება საქართველოს დანარჩენ ტერიტორიაზე განსახლებულ ისებს, ისინი ყველგან მშობლიურ ისურ ენასთან ერთად თავისუფლად ლაპარაკობდნენ და ლაპარაკობენ ქართულ ენაზე. არის შემთხვევები, როდესაც ისური ეთნოსის წარმომადგენლებს თავი გაზრებული აქვთ ქართველად.

მანამ, სანამ საქართველოში მცხოვრებ ისთა თანამედროვე ენობრივი ვითარების შესახებ საბოლოოდ ვისაუბრებთ, მცირე ექსკურსის სახით XIX საუკუნეს უნდა დავუბრიუნდეთ. ამ დროს ქართული პრესა დიდ ყურადღებას იქნება ისური ენისადმი. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით აღსანიშნავია მწერალ ს. მგალობლივილის სტატიები. ისებს არ ჰქონდათ სწავლა-განათლებისადმი მისწრაფება. ქართული საზოგადოებრიობა კი ცდილობდა ისურ სოფლებში გაეხსნათ სკოლები. ისინი მშობლებს არწმუნებდნენ, რომ შვილებისათვის განათლება მიეცათ. რუსეთის ხელისუფლება ისების სოფლებში რუს მასწავლებლებს აგზავნიდა. ისის ბავშვებმა კი რუსული არ იცოდნენ. ისინი მხოლოდ ისურად და ქართულად ლაპარაკობდნენ. ს. მგალობლივილი აღნიშნავდა, რომ „აქ უნდა იყვნენ მასწავლებლად ან ისები, ან ქართველები. თუ არ დაუშლით, რუსები გააგზავნონ მთასიქითა ისებში, სადაც ლაპარაკობენ ისურს და რუსულ ენაზე“. ქართველი პუბლიცისტები წერდნენ იმაზე, რომ ჩრდილოეთ კავკასიაში მოსახლე ისები გარუსების გზას ადგნენ და მასთანავე ეროვნული სახის დაგარგვის საშიშროების წინაშე იყვნენ. საქართველოში კი შეშფოთებას გამოთქვამდნენ, ისებს კუშველოთ, ენა და ეროვნება შევუნარჩუნოთ. ნ. თადეოზიშვილი 1884 წლის გაზეთ „დროებისა ერთ-ერთ ნომერში წერდა, რომ „მთასაქეთა ისებში დიდი გავლენა აქვთ ქართველებს. ისი მამაკაცები ყველა ლაპარაკობს ქართულად, ხოლო ის ნაწილი ისებისა, რომლებიც დასახლებულნი არიან ქართული სოფლების“ სიახლოეს, ქალებიც და ბავშვებიც ლაპარაკობენ ქართულად. არათ ლაპარაკობენ, არამედ წერა-კითხვაც იციან. მთასიქით ისები რამდენადც რუსობას მისდევენ, იმდენად ქართველობას მისდევენ მთისაქეთა ისები. მათ თავი მოაქვთ იმით, რომ ქართული წერა-კითხვა იციან, ახლო სოფლების

მცხოვრებნი ერთმანეთს აძლევენ ცოლად ქალებს. ასე რომ, შერეული ოჯახები ჩვეულებრივი სახეა მათი ცხოვრებისა“. ს. მგალობლიშვილი წერდა, რომ ქართველებს სათანადო ღონისძიებები უნდა გაეტარებინათ, რომ ოსებს არ დაეკარგათ ენა და ეროვნული სახე. ამისათვის ის ოსთათვის სკოლების გახსნას მოითხოვდა. სხვა ავტორი (გრიგოლ ლიახველი, იგივე საძაგლიშვილი) იმავე გაზეთში ყველას მოუწოდებდა ოსებისა და მათი ენის გადასარჩევად. აუცილებლობად მიაჩნდა ოსთათვის საკუთარი ანბანის შექმნა.

ოსური ენისადმი დიდ ინტერესს იჩინდა გაზეთი „ცნობის ფურცელიც“. 1903 წლის ერთ-ერთ წომერში აღნიშნულია, რომ კუდაროში მცხოვრებმა თითქმის ყველა ოსმა იცოდა ქართული, ქართველთა ეთნოგრაფიულ (ტერიტორიულ) ჯგუფებთან — რაჭველებსა და იმერლებთან მეზობლობისა და ახლო ურთიერთობის გამო. იგივე გაზეთი 1901 წელს წერდა: „არის განზრახვა საქართველოში მცხოვრები ოსების სკოლაში ოსური სახელმძღვანელოთი სწავლებისა. ამისათვის მიუმართავთ მცოდნე პირებისათვის, წარმოადგინონ სახელმძღვანელოები, რომ ყველა ოსურ სასწავლებელში ახლო მომავალში შემოიღონ თუ ენის სწავლება“.

აღნიშნული დამკიდებულება ქართველი განათლებული ადამიანებისა და საქართველოს ხელისუფლებისა ოსური ენის მიმართ XX საუკუნეშიც გრძელდებოდა. ავტონომიური ოლქის ტერიტორიასა და მის ფარგლებს გარეთაც ყოველგვარი პირობა ჰქონდათ ოსებს შექმნილი ოსური ენისა და კულტურის განსავითარებლად. უკანასკნელი ათი წლის განმავლობაში პრესაში თუ სამეცნიერო ლიტერატურაში ხშირად ადარებენ საქართველოში შემავალ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქისა და რუსეთის ფედერაციაში შემავალ ჩრდილოეთ ოსეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ენობრივ-ეთნიკურ სიტუაციებს. ჩრდილოეთ ოსეთში ყველაფერი რუსულ ენაზე იყო გადასული, რუსულ ენაზე ხდებოდა საქმის წარმოება, სწავლა-განათლება. ჩაღა შორს წიგნით. 1972 წელს ამ სტრიქონების ავტორი მონაწილეობდა საბჭოთა კავშირის სტუდენტ-ეთნოგრაფთა კონფერენციაში ქ. ლენინგრადში. აქ იყვნენ ჩრდილოსკეთელი სტუდენტებიც, რომლებიც გაოცებას ვერ ფარავდნენ იმის გამო, რომ ჩვენ ქართველები, ობილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტები, ერთმანეთთან ქართულად ვლაპარაკობდით და ქართულად ვწერდით.

ქალაქ ცხინვალში იყო და არის პედაგოგიური ინსტიტუტი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ქ. ცხინვალის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, სადაც განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ოსური ენისა და ლიტერატურის შესწავლის. აქ სხვა მნიშვნელოვან გამოკვლევებთან ერთად, მომზადდა „ოსური ენის განმარტებითი ლექსიკონი“. ცხინვალში ფუნქციონირებდა და ფუნქციონირებს სახელმწიფო ოსური თეატრი. გამოდიოდა და გამოდის გაზეთები და ურნაღები ოსურ ენაზე. ოსურ ენაზე ხდებოდა და ხდება რადიოგადაცემების მოწყობა. საქართველოში 1990-1991 სასწავლო წელს 97 ოსური სკოლა იყო, აქედან 90 სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის ტერიტორიაზე. ხოლო შვიდი ოსური სკოლა ოლქის ფარგლებს გარეთ იყო, კერძოდ, ლაგოდეხში, ქარელში, ბორჯომში. 1980-იანი წლების დასაწყისში საქართველოს ხელისუფლებამ დაიწყო ოსური სკოლების გახსნა საქართველოს იმ რაიონებში, სადაც კომპაქტური ოსური მოსახლეობა იყო.

საყურადღებოა, რომ 1989 წლის მოსახლეობის აღწერის მონაცემებით სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში მოსახლე 65 ათასი ოსიდან 64.257 ოსურ ენას თვლიდა მშობლიურ ენად. ოსურ ენას არ თვლიდა დედაენად

მხოლოდ 820 ეთნიკურად ოსი (ე.ი. 1,3%). ოლქის ტერიტორიაზე მცხოვრებ ქართველებს კი არ ჰქონდათ საშუალება საზოგადოებრივი ცხოვრების უველა სფეროში საქართველოს სახელმწიფო ენის — ქართული ენის თავისუფლად გამოყენებისა. საბჭოთა პერიოდის მანძილზე ოსები აქტიურად ცდილობდნენ შეეცვალათ ძირძველი ქართული ტოპონიმები ოსური ნათარგმნი და კალკრობული ტოპონიმებით. სინამდვილეში არაერთი უძველესი ქართული ტოპონიმი ოსებმა ხელოვნურად დამახინჯეს და სახელი შეუცვალეს. განსაკუთრებით აქტიურობდნენ ბოლშევკი და ტერორისტი ოსების გვარსახელების მიეუთვენებით.

როგორც ზემოთ აღნიშნეთ, საქართველოს 97 სკოლაში მიმდინარეობდა ოსურ ენაზე სწავლება, მაშინ, როდესაც რუსეთის ფედერაციაში შემავალ ჩრდილოეთ ოსეთში, საიდანაც არიან მიგრირებული ოსები საქართველოში, არც ერთი ოსური სკოლა არ იყო. ოსები მხოლოდ რუსულ სკოლებში სწავლობდნენ. ჩრდილოეთ ოსეთის ყოფილი პრეზიდენტი ა. გალაზოვი ამის შესახებ გაზეთში „პრავდა“ (1983, 11/XI) წერდა: „მე გულწრფელად მეცოდება ჩემი ეროვნების ახალგაზრდა ადამიანები... როცა ისინი საკუთარ სახლში თავს უხერხულად გრძნობდნენ ოსური კულტურის ელემენტარული უცოდინრობის გამო. მაგალითად, ეროვნულ ახალგაზრდობას წართმეული აქვს საკუთარი მშობლიური ენა. გასულ წლამდე ჩრდილოეთ ოსეთში არ იყო არც ერთი სკოლა ოსური ენის სწავლებით“. საქართველოში შემავალ სამხრეთ ოსეთის აგტონომიური ოლქის პასუხისმგებელი მუშაკები კი ხელს უწყობდნენ რუსული ენის პოზიციების გაძლიერებას ქართული ენის ხარჯზე. XX საუკუნის 20-იანი წლების ენობრივი ვითარება აღწერა სამხრეთ ოსეთის აგტონომიური ოლქის ტერიტორიაზე ისტორიკოსმა გ. ბოჭორიძემ. ის წერდა: „ქართული ენა იდევნება ქართულ სოფლებში: მიწერ-მოწერა და სხვა ჯერ რუსულად წარმოებდა, ხოლო ახლა ოსურად, ქართული კი განდევნილია“. „1929 წლიდან სასამართლოებში საქმის წარმოება, ჩვენების მიცემა და პროცესი ოსურად შემოიღეს, ხოლო ამაზე ადრე — 1928 წელს, ახალგორში, თედეევის დროს, თვით განცხადებაც კი ოსურად, ან ყოველ შემთხვევაში, რუსულად უნდა ყოფილიყო დაწერილი. ძლიერ იშვიათი შემთხვევა უნდა დაეშვათ, რომ ქართული განცხადება შიელოთ“. „სკოლებს უხსნიან ოსებს, ქართველებს კი იშვიათად. 1921-1924 წლებში ქართველ მასწავლებლებს ექვსი-შვიდი თვის ჯამაგირები არ მისცეს, რის გამოც ბევრი მასწავლებელი იძულებული გახდა თავი გაენებებინა სკოლისათვის და წასულიყო. ამის შემდეგ სკოლაც იკეტებოდა. მოსახლეობა თხოულობდა სკოლას, ეუბნებოდნენ: „თუ გნებავთ ოსურ სკოლაში ატარეთ შვილები, თუ არადა თქვენთვის სკოლას ვერ გავხსნით“. „ოსური ენა საგალდებულო საგანია ქართულ სკოლებში (შეიძლება შეიძლება), ხოლო ქართულ ენას ოსურ სკოლებში ადგილი არა აქვს“. „ზოგიერთი ოსი თხოულობდა, რომ მათი შვილებისათვის ესწავლებინათ ქართული ენა, როგორც გამოსაყენებელი საგანი, მაგრამ ამაზე მტკიცე უარი უთხრეს. დაბოლოს, ორიოდე სიტყვით უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ XX საუკუნეში ქართველმა მეცნიერებმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ოსური ენის შესწავლის საქმეში. საქმარისია აკად. გ. ახვლედიანის მეცნიერული გამოკვლევები დავასახელოთ. გ. ახვლედიანის რედაქტორობით გამოიცა ოსური ენის აკადემიური გრამატიკის ორტომეული.

ამრიგად, ოსთა საქართველოში მიგრაციისა და დასახლების შემდეგ, მათ ენობრივ ვითარებაში შეიძლება სამი პერიოდის გამოყოფა. პირველი პერიო-

დი ესაა ოსთა საქართველოს სახელმწიფო ბრიობის პირობებში ცხოვრება. ოსები აღიქვემდნენ რა თავს საქართველოს სახელმწიფოს მოქალაქეებად, ისევე როგორც სხვა ეთნოსის წარმომადგენლები, პატივს სცემდნენ საქართველოს სახელმწიფო ენას. ოსების უმეტესობა ფლობდა ქართულ ენას. ოსებთან თანაცხოვრების საკონტაქტო ზოლში ბევრი ქართველიც თავისუფლად ლაპარაკობდა ოსურად. ყოველივე ამას განაპირობებდა ქართველ ხალხთან ოსების სამეურნეო-ეკონომიკური და ნათესაური კავშირები.

XIX საუკუნიდან საქართველოს რუსეთის კოლონიად გადაქცევის შემდეგ ოსთა ენობრივი ვითარება საქართველოში ერთგვარ ცვლილებებს იწყებს, რაც განპირობებული იყო რუსეთის ხელისუფლების აქტიური ჩარევით. რუსეთი ყველა კოლონიაში ძალით ავრცელებდა რუსულ ენას და სხვადასხვა ეთნოსებს ერთმანეთს უპირისიპირებდა. რუსეთის ხელისუფლება ცდილობდა ქართული ენის ნაცვლად ოსებისათვის მეორე ენად რუსულის ჩანაცვლებას. XIX საუკუნე და განსაკუთრებით მისი მეორე ნახევარი ბევრი ოსისათვის რუსულ ენაზე გადასვლის დაწყების პერიოდი იყო. ამ პერიოდისათვის ქართველი საზოგადო მოღვაწეები დაუღალავდ იღვწილნენ, რომ ოსებს შეენარჩუნებინათ მშობლიური ოსური ენა და ეთნიკური თავისთავადობა. თუმცა XIX საუკუნეშიც ბევრი ოსი ფლობდა ქართულ ენას, რაც პრაქტიკული საჭიროებით იყო განპირობებული.

მესამე პერიოდი ესაა საბჭოთა პერიოდი, როდესაც ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ საბოლოოდ მოახერხა ოსების ქართველებისაგან გაუცხოვება. რუსულ ენაზე ტოტალური სწავლების პირობებში ოსური ეთნოსის წარმომადგენლების მნიშვნელოვანი ნაწილი აღარ ფლობდა ქართულ ენას. თუმცა ამ პერიოდში აშკარად გამოიკვეთება ასეთი ტენდენციაც: ოსების ერთი ნაწილი, განსაკუთრებით განათლებული ადამიანები, ფლობენ ქართულ ენას, კითხულობენ ქართულ ენაზე, მაგრამ შეგნებულად არ საუბრობენ.

მთაში ოსები ძირითადად გვარების მიხედვით იყვნენ დასახლებულნი. ერთ სოფელში ერთი გვარი მკვიდრობდა, ანდა ერთი გვარი რამდენიმე სოფელში იყო განსახლებული. მთის სოფლებს ქუჩები არ ჰქონდა. მის ვიწრო შესახვევებში მხოლოდ ფეხით მოსიარულეს ანდა მხედარს თუ შეეძლო გავლა. ოსეთის საზოგადოებრივი ცხოვრების ცენტრს, ჩვეულებრივ, სოფლის მოედანი წარმოადგენდა, რომელსაც ოსები „ნიხასს“ უწოდებდნენ. აქ განიხილავდნენ მნიშვნელოვან სათემო საკითხებს. ბარში ოსების ტრადიციული საქმიანობაა მიწათმოქმედება (ხორბალი, სიმინდი, ქერი, ფეტვა...). მთებში მიწათმოქმედებასთან ერთად განვითარებული იყო მესაქონლეობა (ცხვარი, თხა, მსხვილფეხა რქოსანი საქონელი). ცხვრის ძირისაგან აკეთებდნენ ყველს. ძლიერ დაწინაურებული იყო მეთხეობა. მთებში სახვნელი მიწები და სათიბები ცაკლეული კომლების საკუთრებას წარმოადგენდა, რომელსაც მემკიდრეობით გადასცემდნენ. მხოლოდ საძოვრები და ტყე იყო სოფლის საერთო საჩვენებლობაში. ოსების ბარული და მთური სახვნელი ერთმანეთისაგან განსხვავდებოდა. დაბლობში ხის სახვნელს „გუთონ“-ს უწოდებდნენ, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ მათ ეს სახვნელი ქართველებისაგან ჰქონდათ შეთვისებული. ასევე ქართული ენიდან იყო შესული სამეცნი იარაღი „ლამგამ“ (ნამგალი), რომელსაც დიდი რადიუსი და მჭრელი დაბილული პირი ჰქონდა. ქართული ნამგალი, გარდა ჩრდილოეთ ოსეთისა, ჩრდილოეთ კავკასიის სხვა ხალხებშიც იყო გაფრცელებული.

ბარში გადასხლებამდე ოსეთში მეცხვარეობას დიდი მასშტაბები არ ჰქონდა, რადგან საზამთრო საძოვრების არარსებობა ამის საშულებას არ

იძლეოდა. ვახუშტი ბაგრატიონის სიტყვებით: ცხოვარი უდუმო-კუდიანი და მომცრო, ძროხა, ცხენი, თხა, ახამედ არა მრავლად, გარნა ფრიად გემოიანი სხუათა ადგილებთაგან უმეტეს და ვინათგან აქუთ საძოვარნი და სათიბნი მცირედ, ამისათვის ვერ ინახავენ ცხოვართა, თწიერ კ (20), მ (40) და ო□(100) კიდე, ეგრეთვე ცხენთა და ძროხათა ი- (10), კ (20) და მ (40) და უფროსი არღარა“. მთიდან ბარში გადასახლებული ისები მეცხვარეობას ვერ ივიწყებდნენ, პირიქით, აქ მათ მისი განვითარების საშუალება მიეცათ. რაც შეეხება თხებს, ისინი, ჩვეულებრივ, ცხვრის ფარაში ჰყავდათ შერეული. მხოლოდ ალაგირისა და დიგორის რამდენიმე სოფელში მეთხეობა მეცხვარეობაზე დაწინაურებული იყო. ოსთა სამეურნეო საქმიანობაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა მსხვილფეხა რქისანი საქონელი. საქონელი იძლეოდა რქეს, ხორცს, იყო გამწევი ძალა, ჰქონდა სასაქონლო მნიშვნელობა. ოსი ხალხის სამეურნეო საქმიანობაში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მეცხენეობას, რაც მათთვის ტრადიციულიც იყო, რადგან ისთა წინაპრები, როგორც ცნობილია, მომთაბარეები იყვნენ. ოსური ფოლკლორული მონაცემებით აშკარაა, რომ ალანები შესანიშნავი მხედრები იყვნენ, რომლებსაც ცხენთა დიდი ჭოგები ჰყავდათ. XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე მთებში ცხენი ერთადერთი სატრანსპორტო საშუალებაც იყო.

როგორც ჩრდილოეთ კავკასიის ყველა ხალხში, ოსებშიც იარაღის არაერთი სახეობა იყო გაგრცელებული: მახვილი, მშვილდი, ისარი, ფარი, ჭაჭვის პერანგი, ჩაფეხტი. კლაპროტის ცნობით, თრუსოელი ოსები კვლავ მაგარი ტყავისა და ხისაგან გაკეთებულ ოვალური ფორმის ფარებს იყენებდნენ, რომლებსაც ზედ რკინის გვერგვები ჰქონდა მიმაგრებული.

საქონლისა და ცხვრის რძისაგან ყველის დაზიადება ოსების ძველთაგველი საქმიანობაა. მაგრამ ფანტაზიის ნაკოფია ზოგიერთი ოსი მეცნიერის აკვიტებული აზრი, თითქოს დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობაშ უველის ორიგინალური სახეობის — სულუგუნის დაზიადების კულტურა ოსებისაგან შეითვისა, ეს მაშინ, როდესაც ოსებმა საერთოდ არ იცოდნენ მისი დამზადება.

მნიშვნელოვანი საკითხი. ე.წ. სამხრეთ ოსეთში ვერ კიდევ XIX საუკუნის პირველ ხახევარში ძირითადად ერთი გვარით დასახლებული სოფლები არსებობდა. ხშირად მეზობლად მდებარე რამდენიმე სოფელშიც ერთი გვარის ხალხი მევიდრობდა. მთიდან დაბლობში ჩამოსახლებული ოსები ვეღარ ახერხებდნენ ნათესაური პრინცაპით დასახლებას. გადმოცემით, შიდა ქართლის მთიანეთში დასახლებული ოსები ხშირად ებრძოლენ ერთმანეთს და ეს ბრძოლა ძირითადად ცალკეულ სოფლებს შორის მიმდინარეობდა. ეს დაპირისპირება არც თუ იშვიათად, ერთ-ერთი გვარის გაწყვეტით ანდა სხვაგან გაქცევით მთავრდებოდა. ამ ბრძოლის შედეგად მიაჩნია მ. კოსვენს მრავალი ნასოფლარის არსებობა. სინამდვილეში ეს ნასოფლარები, ნაგრევები აღრინდელი ქართველი მოსახლეობის საკუთრება იყო.

მთიან ოსეთში ვერ კიდევ XIX საუკუნის დასაწყისამდე მიცვალებულებს აკლდამებში, ხშირად მიწისზედა აკლდამებში კრძალავდნენ. დაკრძალვის ეს ფორმა გავრცელებული იყო აგრეთვე ინგუშეთში, ჩაჩნეთში, ყარახაისა და ბალყარეთში. მიწისზედა აკლდამები მხოლოდ მთისათვის იყო დამახასიათებელი. ბარსა და მთისწინეთში ასეთი აკლდამები დადასტურებული არაა. მთის ბუნებრივ-გეოგრაფიულ პირობებში აკლდამებში შეტანილი მიცვალებული მუმიფიცირებას განიცდიდა. ყველა ასეთ აკლდამას აქვს ორი ან სამი საძრომი, რომლის საშუალებითაც შიგ მიცვალებული შექონდათ. თითოეულ

აკლდამაში მოწყობილი იყო ხის ან ქვის ტახტები, რომლებზედაც მიცვალებულებს ასვენებდნენ. აკლდამები ისებში ძირითადად საგვარეულო იყო. აკლდამებში დაკრძალვის წესი ეწინააღმდეგება ქრისტიანულ ნორმებს და, თავისთავად ცხადია, ქრისტიანული ეკლესია მას ებრძოდა კიდეც. აკლდამები კავკასიური წარმოშობისაა. სხვათა შორის, ისური გადმოცემები მიწისზედა აკლდამების მშენებლების მიწებლობას მიაწერს სხვა ხალხს, რომელიც მათ მოსვლამდე აქ ცხოვრობდა. ისური გადმოცემებით, ბევრი მიწისზედა აკლდამის მშენებლები ინგუშები იყვნენ. ინგუშებს აშენებინებდნენ არა მხოლოდ აკლდამებს, არამედ საბრძოლო კოშებსაც. საგულისხმოა, რომ მთიან ისეთში, ისური გადმოცემებით, ზოგიერთი მიწისზედა აკლდამა ეკუთვნოდათ ნოლაელებს, რომლებსაც იდესღაც ისებთან ერთად აქ უცხოვრიათ. არაერთი მიცვალებულის ნოლაელობა მათი ანთრიპოლოგიური ტიპით, ჩატმულობით და აკლდამაში არსებული ჭურჭლითაც დასტურდება. ჭურთათის, თაგურის, და დიგორის ხეობებში ისებთან ერთად ნოლაელების მკვიდრობის შესახებ გადმოცემები XX საუკუნის 20-იან წლებში დაუფიქსირებიათ. ბარიდან ნოლაელები ისებთან ერთად მიგრირებულან XIV-XV საუკუნეების მიჯნაზე. მთიან შემოსახლებულმა ისებმა (ნოლაელებთან ერთად) ადგილობრივი აკლდამური კულტურა შეითვისეს. ისური მიწისზედა დასაკრძალავი ნაგენობები — აკლდამები ტიპურ ინგუშურ კოშებს მოგვაგონებს თავისი პირამიდულ-საფეხურებრივი გადახურვით. აკლდამები უცნობი იყო დვალეთის რეგიონისათვის (კალოევი, 1999), რაც პირდაპირ მიუთითებს იმაზე, რომ დვალეთი ეთნიკურ-კულტურულად ისური არ იყო.

მთიან ისეთში კოშკური არქიტექტურის შესანიშნავი ნიმუშები იყო. ისებს ჰქონდათ როგორც სადარაჯო, ისე საბრძოლო და საცხოვრებელი კოშები. საბრძოლო კოშები ისეთში ძალიან მაღალი არ იყო და მათი ოთხუთხვანი კედლები, ჩეულებრივ, სწორი გადახურვისა იყო. ისები არც ერთ კოშკს ისების აშენებულად არ თვლილნენ. გადმოცემით, მთიან ისეთში კოშები ადრინდელი მოსახლეობის აგებული იყო. ბ. კალოევს ასეთ ადრინდელ მოსახლეობად ალანები მიაჩინა, რაც, რა თქმა უნდა, ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს. კოშების ამშენებელი ადგილობრივი კავკასიელები იყვნენ, რომელთა ნასახლარებზეც ალან-ისები დაფუქმდნენ. ისების ძირითადი ნაწილი ქვის სახლებში ცხოვრობდა. თითქმის ყველა ისური სოფელში წარმართული სალოცავი არსებობდა, რომელსაც ისინი „ძუარს“ უწოდებდნენ. ბუნებრივია, სალოცავის აღმნიშვნელი ეს ისური სიტყვა ქართულიდან იყო შესული, როდესაც აქ ქართველები ქრისტიანობას ავრცელებდნენ.

არა მხოლოდ ერთი სასოფლო თემის, არამედ მთელი ხეობის მოსახლეობამ იციდა დახმარება როგორც ქორწილის, ისე დაკრძალვის დროს. ისთა რამდენიმე ხელოდ მდებარე სოფელი ტერიტორიულ-სამეზობლო გაერთიანებებს წარმოადგენდა. ისინი ერთმანეთთან ფიცით იყვნენ დაკავშირებულნი. ფიცს სალოცავან გვარის უხუცესები სდებდნენ. ფიცის განსამტკიცებლად ხის ჭოხზე ამონაჭდევებს აკეთებდნენ, რასაც საერთო სალოცავში ინახავდნენ. სასოფლო თემის წევრებს მიწაზე ჰქონდათ როგორც კერძო, ისე კოლექტიური საკუთრება: სახვნელი და სათიბი კერძო იყო, საძოვარი და ტყე კი — საერთო.

ისთა საკვები თითქმის ისეთივეა, როგორც სხვა ჩრდილოეთკავკასიელი მთიელებისა. იციდუნ ლვეზელის გამოცხობა ხორცის შიგთავსით, ლვეზელი ყველის შიგთავსით („ხაბიზჩინი“). ისებში ფართოდ იყო გავრცელებული

ლუდი („ბაგანი“), რომელსაც მთაში ქერისაგან ამზადებდნენ, ბარში კი — ხორბლისა და სიმინდისაგან. ნართების ეპოსის მიხედვით, ლუდი გამოიგონა ამ ეპოსის ერთ-ერთმა გმირმა, სატანამ. მას, ჩვეულებრივ, დიდი საოჯახო და საზოგადოებრივი დღესასწაულების დროს უზარმაზარი სპილენძის ლუდის სახარშ ქვაბში ამზადებდნენ. ადრე ოსებს უმზადებიათ მათრობელა სასმელიც „რონგი“. რონგს თავლისაგან ამზადებდნენ.

ოსური საზოგადოება რამდენიმე სოციალურ ჯგუფად იყოფოდა. ოსები გვარებად ცხოვრობდნენ. ოსური გვარების უმეტესობას საფურცლად მამაკაცის სახელი უდევს. თითოეული გვარი („მიგგაგ“) რამდენიმე პატრონიმიის („ფიდი-ფირტ“) ერთობლიობას წარმოადგენდა. ოს მეცნიერთა გარაულით, ოსური გვარების წარმოქმნის დრო XVI საუკუნეა. საქართველოში ოსური გვარები პირველი მიგრანტების სახელებიდან მომდინარეობენ. არაერთი ოსური გვარის ძირი მომდინარეობს მეზობელი ხალხებიდან (ინგუშები, ბალყარელები, ქართველები). ოსებში მეორე რიგის გვარებიცაა დადასტურებული, რომლებშიც ოთხი-ხუთი და მეტი გვარია გვერთიანებული. ეს გვარები საერთო შორეული წინაპრებისაგან მომდინარეობენ. დღემდე ამ სანათესაო ჯგუფების შიგნით მკაცრად იცავენ ეგზოგამისა. ეგზოგამისა დამრღვევი მკაცრად ისჭებოდა, მისი ადგილი საზოგადოებაში ფაქტობრივად აღარ იყო. ეგზოგამია იმდენად მკაცრი იყო, რომ სხვადასხვა გვარის მატარებელნიც, რომელთაც ჰქონდათ გადმოცემა საერთო წარმომავლობის, ერთი წინაპრიდან მომდინარეობის შესახებ, ერთმანეთზე არ ქორწინდებოდნენ. მაგალითად, არ ქორწინდებოდნენ ერთმანეთზე საქართველოში მცხოვრები შემდეგი ოსური გვარების — კოკოვების და გასიევების, სანაკოვებისა და გაგლოვების წარმომადგენლები. ქორწინება იკრძალებოდა ხელოვნურად დანათესავებულებს შორისაც (მაგალითად, შემძმავებულ გვარებს შორის). ქორწინება იკრძალებოდა არა მხლოდ ერთი უბნის, არამედ ერთი სოფლის ფარგლებშიც, რაც თავდაპირველად იმით იყო განპირობებული, რომ დასხლებული პუნქტები დიდი ხნის განმავლობაში ერთი გვარის ხალხით იყო დასახლებული. შემდეგ ეს ტრადიციად იქცა. ოსურ გადმოცემებში გვაქვს მაგალითები სისხლის ამღვრევთა მკაცრად დასჭისა. ყოველი ოსურ გვარს თავსის სასაფლაო და სალოცავი („ძუარქ“) ჰქონდა. ოსთა შორის გაბატონებული იყო მონოგამია. ორცოლიანობა ძალიან იშვიათობას წარმოადგენდა და ის მხოლოდ პირველი ცოლის უშვილობის შემთხვევაში იყო დაშვებული. მაგრამ, ასეთ შემთხვევაში, თანხმობა არა მარტო პირველ ცოლს, არამედ მის ნათესაობასაც უნდა მიეცათ. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ქორწინების დროს აუცილებელი იყო საპატარძლოს თანხმობა. ამავე დროს, თანხმობა უნდა მიეცათ დედას, ძმებს და ბოლოს, დედის ძმას.

ოსებში შემორჩენილი იყო ბევრი ძეველი ინსტიტუტი, რომელთა შორის მესისხლეობა შეიძლება დავასახელოთ, მასში არა მხოლოდ ახლო, არამედ შორეული ნათესავებიც იყვნენ ჩართული. მესისხლეობას წარმოშობდა ლირსების შელახვა, ქალის მოტაცება, დავა მიწის ირგვლივ და ა.შ. შერიგება მთავრდებოდა დამნაშავე მხარის მიერ დიდი რაოდენობით საქონლისა და ძვირფასეულობის (იარაღი, ლუდის სახარში ქვაბი) გადახდით და ტრაპეზის მოწყობით. მ. კოსვენის აღნიშვნით, ძველ დროს მეუღლეებს საერთო სარეცელი დაუფარავდ მხოლოდ წელიწადის ორ თვეს: ნოემბერსა და დეკემბერში ჰქონდათ. დანარჩენ დროს მეუღლეები ფარულად ხვდებოდნენ ერთმანეთს. გაბატონებული იყო უმძრახობა. მამას არასდროს არ აჰყავდა შვილი ხელში.

მამა შვილს სახელით არ მიმართავდა.

ოსებს სტუმართმოყვარეობის, ყონაღობის (ძმობილობის), დაძმობილების, ურთიერთდახმარების ისეთივე წეს-ჩვეულებები ჰქონდათ, როგორც კავკასიის სხვა ხალხებს. დიდი ოჯახები საბჭოთა წყობილების პირველ წლებშიც კი იყო შემორჩენილი. საქორწინო ასაკი კაცებისათვის 17-18 წლიდან იწყებოდა, ქალებისათვის — 14-16 წლიდან. დაქორწინების აუცილებელი პირობა იყო ყალიბის (ურვადის) გადახდა, რაც ხშირად ქალის მოტაცებასაც იწვევდა. ქორწილი, ჩვეულებრივ, შემოდგომაზე, სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების დამთავრების შემდეგ იმართებოდა. საქართველოში მცხოვრები ოსები ხშირად ქორწინდებოდნენ ქართველებზე, ოლონდ მიგრირებული ოსისათვის მთავარი პირობა ქრისტიანობის მიღება იყო. სოფლის მართვა ყრილობის — „ნიხა-სის“ ხელში იყო. „ნიხასი“ იმ ადგილის სახელიც იყო, საღაც ეს ყრილობები იმართებოდა. ნიხასი თემის ყველა სრულწლოვანი მამაკაცისაგან შედგებოდა. მაგრამ ყველაზე მნიშვნელოვან როლს უზუცესები თამაშობდნენ.

სიკვდილის შესახებ ყველა ნათესავს ატყობინებდნენ. დაკრძალვა მეორე დღეს ხდებოდა. იცოდნენ ქელები. მიცვალებულებს სწირავდნენ ცხენს, მის სახელზე აწყობდნენ დოლს, ისროლდნენ მიზანში. იცოდნენ ქვრივისათვის ნაწ-ნავის მოჭრა და საფლავზე დაკიდება.

დღეს ოსები ძარითადად ქრისტიანები არიან; გვხვდებიან მაჰმადიანებიც. მაჰმადიანობა განსაკუთრებით დიგორელ ისებში იყო გავრცელებული. ოს ხალხში ქრისტიანობა VI—VII საუკუნეებში ჭერ ბიზანტიიდან, შემდეგ კი საქართველოდან შევიდა, თუმცა ამ სარწმუნოებამ აქ ფეხი მყარად ვერ მოიკიდა და გვიან შუა საუკუნეებში მთის ხეობებში მცხოვრები წინაქრი-სტიანული რწმენა-წარმოდგენების მიმდევრები იყვნენ. საქართველოს ხელი-სუფლება ცდილობდა მიგრირებული ისებისათვის ქრისტიანობა მიეღებინებინა. ისლამი დასვლეთ ისეთში ყაბარდოდან XVII—XVIII საუკუნეებში გავრცელდა. ოსებს ჰყავდათ ქრისტიანიზებული ღვთაებები: უაც-გიორგი, უასტირგი (წმინდა გიორგი); უაცილა — წმინდა ილია; უაცნიკოლა — წმინდა ნიკოლოზი; უაცტოტურ — წმინდა თევლორე და სხვ. ოსეთში იყო საერთოსური სალოცავებიც („ძუარები“), სახეობო, სასოფლო და საგვარო კულტები. მაგალითად, ალაგირელთა სალოცავი იყო „რეკომიდ. ამ სალოცავში არსებულ ზარზე ქართული ნუსხახუცურით შესრულებული წარწერაა. ლოცვებში ხშირად ახსენებენ „მიქალგაბრიტას“ და „თარანჯე-ლოზს“, რაც სხვა არაფერია, თუ არა მიქელ-გაბრიელი და მთავარანგელოზი. რაც შეეხება ქურთათისა და თაგაურის ხეობებს, აქ საერთო სახევო კულტები არ ყოფილი, მხოლოდ სასოფლო სალოცავები იყო. მაგალითად, ასეთი იყო „ძიგვისა ძუარ“ წმ. გიორგის სახელზე. ოსებმა, ისევე როგორც ქართველმა მთიელებმა, იცოდნენ სალოცავისადმი მიწის შეწირვა (უმცილო მშობლებს შვილი თუ შეეძინებოდათ, მემკვიდრის არყოლის შემთხვევაში, სოფლიდან გადასახლებისას).

მდიდარია ოსური ფოლკლორი. ნართულ ეპოსზე მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ ვ. მილერი მას ჩრდილოეთ კავკასიის სტეპებში წარმოქმნილად მიიჩნევდა, რაც, მისი აზრით, იმით მტკიცდებოდა, რომ ეპოსში მრავალჯერ მოიხსენიება დიდი მდინარეები, ზღვები, სტეპები და ა.შ. ნართები თევზე დიდ მდინარეებსა და ზღვაში იჭერდნენ. ეს მასალა პირდაპირ მიუთითებს იმაზე, რომ თავდაპირველად ოსები მთიელები კი არა, სტეპების მკვიდრეები იყვნენ. ნართულ ეპოსში ალანების მთებში მოსახლეობის შესახებ არავთარი

მონაცემი არაა. ნართები ძირითადად იჩემზე ნადირობდნენ. ოსეთში გავრცელებული გარეული ცხოველები კი ეპოში საერთოდ არ არიან ნახსენები. შინაური ცხოველიდან კი ნართებს ძალიან უყვარდათ და თვასებდნენ ყველა მომთაბარისათვის განუყოფელ ცხენს. ოსთა წინაპრები რომ სტეპების მკვიდრნი იყვნენ, ამას მათი სამწამოშედო კალენდარიც მოწმობს, რაღაც, მეცნიერთა დასკვნით, ის ბარშია ფორმირებული და არა მთაში. საკმარისია აგრეთვე ისტორიული სიმღერების დასხელებაც. ერთ-ერთი ასეთი სიმღერა თემურ-ლენგის დიგორის ხეობაში ლაშქრობას ასახავს. ოსთა კულტურულ ცხოვრებაში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ნაციონალური ლიტერატურის ჩასახვას, რომლის ფუძემდებელია კოსტა ხეთაგუროვი (1859-1906).

დასასრულს უნდა აღვნიშნოთ, რომ ოსეთის ისტორიისა და მთელი რიგი სხვა საკითხების შესწავლა ძირითადად ქართული წყაროებით ხდება. ოსებს არაერთი სტრიქონი აქვს დათმობილი ვახუშტი ბაგრატიონის ნაშრომშიც. ის მათ შესახებ წერს: „ხოლო კაცი და ქალნი არიან შუენიერნი, ჰაეროვანნი, შავ-თუაილუარბანი, შავ-თმოსანი, თეთრ-ყირიმიზნი, ტანოვანნი, წერწეტნი, გარნა უმეტეს ქალნი წერწეტნი, მყვრცხლად ფიცხელნი, თვსთა ქუეყანათა შინა მცირედ მჭამელნი, რამეთუ კმა იყოფენ თვნიერ წყალსა და პურსა და შრატსა, სხუათა ადგილთა და სტუმრობათა შინა გაუძღვმელნი, ვერ შემმართებელნი ბრძოლასა შინა, რამეთუ ეშინისთ ლაშქართაგან ფრიად. არამედ ლამით შემმართებელნი და შემპარავნი ლაშქართა შინა და გამომსვლელნი... ქუეყანათა თსთა ლაღნი და ამაყნი, სხუათა ქუეყანათა შინა მდაბალნი, გონიერად მოუბარნი... მესისხლენი... ტყ'ს მყიდველნი, გარნა არა თვისთა ჰყიდიან“.

როგორც ირკვევა, ოსების საუკუნოვანი ოცნება ყოფილა ორი ოსეთის გაერთიანება.

ნაშრომი ცნობილი ოსი მეცნიერის — ვასილ აბაველის სიტყვებით უნდა დავამთავროთ, რომელიც 1992 წელს „ნეზავისიმაია გაზეტა“-ში დაიბეჭდა (22 იანვარი): კავკასიონის მთავარი ქედი — ბუნებრივი საზღვარია საქართველოსა და ოსეთს შორის და ყოველი ცდა ამ საზღვრების მოშლისა გამოიწვევს თავის შხრივ ქართველებსა და ოსებს შორის პერმანენტული კონფლიქტის მდგომარეობას... პირველ ყოვლისა საჭიროა დამთაგრდეს საუბრები საქართველოსაგან სამხრეთ ოსეთის ჩამოგლეგაზე. საქართველოს არც ერთი მთავრობა ამაზე არასდროს არ დათანხმდება და იქნება მართალი, რაღაც ეს აღნიშნავს საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევას. ვისაც სურს მშვიდობა სამხრეთელ ოსებსა და ქართველებს შორის, სამუდამოდ უნდა უკუაგდოს სამხრეთ ოსეთის ჩრდილოეთ ოსეთთან შეერთების იდეა. ვისაც სურს მშვიდობა საქართველოსა და რუსეთს შორის, აგრეთვე უნდა დასთმოს ეს იდეა. ასეთია რეალობა“. სამწუხაროდ, ის მეცნიერს არავინ არ მოუსმინა. ოსი ხალხი შეცდომაში გაყალბებულმა ისტორიაში და რუსეთის უმაღლესი ხელისუფლების ვერაგულმა გეგმებმა შეიყვანა. როგორი იქნება მომავალი, ამას ისტორიკოსი უკვე ვეღარ იწინასწარმეტყველებს. ერთი კია, პროგნოზი ასეთ პირობებში არც თუ საიმედოა.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. აბაევი 1949 — В. Абаевъ. Осетинский язык и фольклор. М. 1949.
2. ალემანი 2003 — А. Алеманъ. Аланы в древних и средневековых источниках.—М. 2003.
3. ბაგრატიონი 1986 — о. ბაგრატიონი. ქართლ-კახეთის აღწერა, თ. ენციკიდისა და გ. ბედოშვილის გამოცემა, თბ., 1986.
4. ბერიზოვი 1980 — Б. Берозов. Переселение осетин с гор на плоскость 18-20 вв. Орджоникидзе. 1980.
5. ბლიევი, ტურგიევი 1990 — М. Блиев, Т. Тургие. История Северной Осетии, часть 1. Ор-дзе. 1990.
6. ბოჭორიძე 1996 — სამხრეთ ოსეთი გიორგი ბოჭორიძის თვალით. — „ოსთა საკითხი“, გორი—თბილისი, 1996.
7. გამყრელიძე 1996 — ბ. გამყრელიძე. ოსთა განსახლების საკითხისათვის საქართველოში. — „ოსთა საკითხი“, გორი—თბილისი, 1996.
8. გამრეკელი 1961 — В. Гамрекели. Двалы и Двалетия в 1-15 вв. н. э. Тб. 1961.
9. გაჩეჩილაძე 1986 — ბ. გაჩეჩილაძე. სამაჩაბლოს ოსთა ყოფა-ცხოვრება, ზენ-ჩვეულება, კულტურა (1857—1905 წწ.). ქართული პრესის მასალების მიხედვით), თბ. 1986.
10. გვასალია 1991 — Дж. Гвасалиа. Историческая география Восточной Грузии — Шида Картли, Тб., 1991.
11. გვასალია 1997 — ყ. გვასალია. შიდა ქართლი და ოსური საკითხი, თბ., 1997
12. გოულდენშტედტი 1961 — გულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. 1, გ. გელაშვილის გამოცემა, თბ., 1961.
13. დოკუმენტები 1940 — დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, წიგნი I, ნ. ბერძენიშვილის გამოცემა, თბ., 1940.
14. ვანეევი 1936 — З. Ванеев. К вопросу о времени заселения Юго-Осетии. — Известия Юго-Осетинского научно-исследовательского ин-та, вып. 3. Ст-ри, 1936.

- 15. ვაჲუშტი 1973** — ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება. ტ. IV. 1973.
- 16. ვოლკოვა 1974** — Н. Волкова. Этнический состав населения Северного Кавказа в 18 – начале 20 века, М. 1974.
- 17. თოფჩიშვილი 1989** — Р. Торчишвили. Посемейные списки Тифлисской губернии 1886 г. как этнографический источник. — СЭ. №6. 1989.
- 18. თოფჩიშვილი 1997** — რ. თოფჩიშვილი, საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოსტორიის საკითხები. თბ., 1997.
- 19. თოფჩიშვილი 2006** — Р. Топчишвили. Грузино-осетинские этноисторические очерки. Кутаиси, 2006.
- 20. ივანენკო 1873** — З. Иваненко. Гражданское управление Закавказьем. Тб., 1873.
- 21. კალოევი 1999** — Б. Калоев. Осетинские историко-этнографические этюды. М. 1999.
- 22. კრებული 1893** — Свод статистических данных о населении Закавказского края... Тб. 1893.
- 23. ლაზარაშვილი 1966** — Г. Лазарашвили. О времени переселения осетин в Грузию. — СЭ. №2. 1966.
- 24. ლორთქიფანიძე, ოთხმეზური 2007** — М. Лордкипанидзе, Г. Отхмезури. Осетины в Грузии. — Кавказ и Глобализация. Том 1 (4), 2007.
- 25. ლორთქიფანიძე, მუსხელიშვილი 2008** — М. Лордкипанидзе, Д. Мухелишвили. Открытое письмо премьер-министру РФ В. Путину. — Аналеби, №3, 2008.
- 26. მეფისაშვილი, ცინცაძე 1975** — Р. Меписашвили, В. Цинцадзе. Архитектура нагорной части исторической провинции Грузии – Шида Картли, Тб., 1975.
- 27. ოთხმეზური 1994** — Г. Отхмезури. Эпиграфика северной части Шида Картли. — Осетинский вопрос, Тб., 1994.
- 28. ქურდიანი 1997** — გ. ქურდიანი. საერთო-ქართველური ეპიკური (ნარატიული) ლექსის ერთი მეტრული სქემის შესახებ. — ქრ. „გიორგი ჩოგავას“, თბ., 1997.
- 29. ჩრდილოეთ კავკასიის 1988** — История народов Северного

Кавказа с древнейших времен до конца 18 века. М., 1988.

30. ძველი... 1911 — „ძველი საქართველო“, II, ტფ., 1911—1913.

31. ჭავახიშვილი 1919 — ივ. ჭავახიშვილი. საქართველოს საზღვრები ისტორიულად და თანამედროვე თვალსაზრისით განხილული, ტფ., 1919

შიდა ქართლის ერთი ნაწილის (ცხინვალის მხარის) პოლიტიკურ-სამართლებრივი სტატუსის შესახებ

XIX საუკუნიდან რუსთის ხელისუფლება კავკასიელი ხალხების გენო-ციდით, ეთნოწერნიით, დეპირტაციით, დემოგრაფიული ექსპანსიით ახორციელებდა მთელი კავკასიის და, პირველ რიგში, შავი ზღვის სანაპიროს „ათვისებას“. მეფის რუსთის ხელისუფლების და ასევე დეკაბრისტების „პროექტით“ (პესტელი, 1991) პრინციპულად იყო დასტული საკითხი კავკასიელი „შფოთიანი“ ხალხების (ქართველები, ჩეჩენები, დაღესტნელები, ადიღები, ჩერქეზები, ყაბარდიელები, აფსუები/აფხაზები...) შუა რუსეთში გადასახლებისა. კავკასიაში უნდა დაეტოვებინათ რუსთის მორჩილი, „უშფოთველი“ ერები ჩამოსახლებულ რუსებთან ერთად. ეს პროცესი გრძელდებოდა მთელი საბჭოთა იმპერიის არსებობის მანძილზე და გრძელდება დღესაც ქართველთა, ჩეჩენთა, ინგუშთა და ა. შ. გენოციდითა და ეთნიკური წენით.

საქართველოს სახელმწიფო მინისტრის ისტორიის განმავლობაში მის ლეგიტიმურ ხელისუფლებას (ფარნავაზიანთა დინასტიას, ბაგრატიონთა დინასტიას, საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას და საქართველოს რესპუბლიკის ხელისუფლებას) ქვეყნის შუაგულში — შიდა ქართლში (ცხინვალის მხარეში) არასოდეს უღიარებია რაიმე სახის ავტონომური ერთეულის არსებობა.

1921 წლის თებერვალ-მარტსა და 1991-1993 წლებში რუსთის იმპერიის სამხედრო ძალების (VIII, IX, XI არმიები, ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის ქარები და სპეცსამსახურები, შავი ზღვის სამხედრო-საზღვაო ფლოტი, როსტოკის სპეცდანიშნულების რაზი, ძერუინსკის სახელობის დივიზია, 345-ე საპატიო-სადესანტო პოლკი) და ადგილობრივი რენეგატების მიერ დამოკიდებული საქართველოს ოკუპაციის შედეგად შეიქმნა ანტიკონსტიტუციური ე. წ. სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი და შემდგომ ე. წ. სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკა.

1918-1921 წლებსა და 1990-1991 წლებში საქართველოს ლეგიტიმურმა ხელისუფლებამ საქართველოს კონსტიტუციებსა და საერთაშორისო სამართლზე დაყრდნობით აღკვეთა შიდა ქართლის ტერიტორიის საქართველოს გან ჩამოშორების მცდელობები.

1989-1991 წლებში რუსთის (კრემლის) პროპაგანდის შედეგად უცხოეთში ვრცელდებოდა ცრუ, ყალბი ინფორმაციები ქართველთაგან ეთნიკურ უმცირესობათა თითქოდა ჩაგვრისა და შევიწროების შესახებ. ასე, მაგალითად, ქართველი პატრიოტის მინდიაშვილის ჯგუფის წევრების ოსების მიერ ცოცხლად დაწვის ფოტო-ვიდეო მასალა ერთმა ქართველმა ოპზიციონერმა ოსების ცოცხლად დაწვის ფაქტად გაასალა საზღვარგარეთ. ამასთანავე, პრადაში დისიდენტთა საერთაშორისო კონფერენციაზე საქართველოს ე. წ. ეროვნული კონგრესის წევრებმა ქართველი ერი ოსების გენოციდის მცდელობასა და ეთნიკური უმცირესობების დისკრიმინაციაში დაადანაშაულეს.

გარდა ამისა, საქართველოში მცხოვრებ ეთნიკურ უმცირესობათა დაცვის საბაზით რუსთის ხელისუფლებამ 1989-1991 წლებში შექმნა სამხედრო-პოლიტიკური ორგანიზაციები: „აიდგილარა“, „ადამინ-ნიხასი“, „კრუნქი“,

„სოიუზი“, „კაზაკთა კავშირი“, „სლავური სახლი“, „მთიელ ხალხთა კავშირი“, „მაშტოცი“ და სხვა.

1921-1922 წლებსა და 1991-1993 წლებში სუვერენული საქართველოს რესპუბლიკის მიმართ განხორციელებული აგრძესის შედეგად დაირღვა რა გაეროს წესდება, გაეროს 1965 წლისა და 1974 წლის დექლარაციები, ეუ-თოს კონფერენციები, საერთაშორისო სამართლის ელემენტარული ნორმები, განხორციელდა აფხაზეთისა და შიდა ქართლებს ოკუპაცია.

1922 წლის 20 აპრილს რუსეთის საოკუპაციო რეჟიმის მიერ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი. მის შექმნას მკვეთრად ეწინააღმდეგებოდა ამ ტერიტორიაზე მცხოვრები 20000 ქართველი და 1100 ეთნიკური ოსი (ამ მხარეში მცხოვრებ ოსთა უმრავლესობა).

1988-1990 წლებში საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში იძულებით მოქცეულმა საქართველოს კომუნისტურმა რეჟიმმა ფაქტობრივად დაკარგა კონტროლი ე.წ. სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქზე და მასზე საბჭოთა საქართველოს იურისდიქცია თითქმის არ ვრცელდებოდა.

1990 წლის აგვისტოში საქართველოს კომუნისტურმა ხელისუფლებამ (რუსეთის საოკუპაციო აღმინისტრაციამ), საბჭოთა რუსეთის მიერ 1921 წელს საქართველოს ოკუპაციის აღიარებით, თვითლიკვიდაცია გამოაცხადა. შედეგად, 70 წლის განმავლობაში მიღებული ყველა სამართლებრივი აქტი, მათ შორის, ავტონომიების შექმნის შესახებ არსებული დადგენილებებიც, იურიდიული ძალის არმქონედ იქცა (დადგენილება, 20. 08. 1990).

1990 წლის 28 ოქტომბრიდან, საქართველოში დემოკრატიულად არჩეული ლეგიტიმური ეროვნული ხელისუფლების მოსვლის პირველივე დღეებიდან, რუსეთის იმპერიის ხელისუფლება ისი სეპარატისტებისა და თავისი სამხედრო-საოკუპაციო ძალების გამოყენებით ცდილობს, ქართული სახელმწიფოს შექნებლობის პროცესის შეჩერებას. 1990 წლის 9 დეკემბერს რუსეთის ხელისუფლების მითითებით და ხელმძღვანელობით ისმა სეპარატისტებმა ჩაატარეს ე.წ. სამხრეთ ოსეთის საბჭოთა რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს არჩევნები, რითაც საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიულ მთლიანობას დიდი საფრთხე შეექმნა.

1990 წლის 11 დეკემბერს საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს მიერ მიღებულ 363-ე კანონში „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის გაუქმების შესახებ“ (კანონი, 12. 12. 1990) აღნიშნულია, რომ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში სეპარატისტული ძალები ცდილობენ, ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის საბჭოთა რესპუბლიკის“ შექმნით მოახდინონ სახელმწიფო ხელისუფლების უზურპაცია, ხელყონ საქართველოს ისტორიული, განუოფელი ნაწილი, რაც აშკარად ეწინააღმდეგება არა მარტო საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციას, არამედ თვით სსრკ-ს კონსტიტუციასა და საერთაშორისო სამართლის ელემენტარულ ნორმებს...“. საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციის 104-ე მუხლის მე-3 და მე-11 პუნქტების შესაბამისად საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭო აღვენს:

1. გაუქმდეს სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი.

2. ...

3. ძალადაკარგულად ჩაითვალოს სრულიად საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტისა და საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოს 1922 წლის 20 აპრილის 2 დეკემბერი „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის მოწყობის შესახებ“ და საქართველოს სსრ 1980 წლის 12 ნოემბრის კანონი „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის შესახებ“;

4.ცნობილ იქნას ბათილად და იურიდიული ძალის არმქონედ ე.წ. სამხრეთ ოსეთის საბჭოთა რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს 1990 წლის 9 დეკემბრის არჩევნები და მისი შედეგები....“.

1991 წლის 23 მარტს დაბა ყაზბეგში საქართველოს რესპუბლიკისა და ასფსრ-ს სახელმწიფოთა მეთაურებს — ზვიად გამსახურდისა და ბორის ელცინს „შორის ხელმოწერილ დოკუმენტში დაფიქსირდა ტერმინი: „ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტომომიური ოლქი“. ამავე დროს, ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის, როგორც საქართველოს განუყოფელი ნაწილის, საკითხის გადაწყვეტა რუსეთმა საქართველოს საშინაო საქმედ ცნო და დათანხმდა ამ ზონიდან სსრკ-ს სამხედრო შენაერთების გაყვანას („საქართველოს რესპუბლიკა“, 24. 03. 1991).

1991 წლის მაისში სსრკ-ს უმაღლესი საბჭოს, რუსეთის ფედერაციული რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოსა და საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს წარმომადგენლების მიერ, ოსური მხარის როგორც მეთვალყურის თანდასწრებით, პარაგირებულ იქნა ხელშეკრულება, რომლის საფუძველზე ცხინვალის რეგიონის პრობლემის გადაწყვეტა საქართველოს რესპუბლიკის პრეროგატივად გამოცხადდა. აღნიშნულის საფუძველზე სსრკ-ს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა ანალოგური შინაარსის დადგენილება მიიღო.

1991 წლის 31 მარტის საყოველთაო სახალხო რეფერენდუმში საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას ცხინვალის რაიონში ხმა მისცა 99,68%-მა ამომრჩეველმა, ახალგორის რაიონში კი — 99,44%-მა. საქართველოს რესპუბლიკის მთელ ტერიტორიაზე მცხოვრები ეთნიკური ოსების დიდმა უმრავლესობამ 1990 წლის 28 ოქტომბერს, 1991 წლის 31 მარტს, 1991 წლის 26 მაისს (სამივეჯერ) ხმა მისცა „საქართველოს დამოუკიდებლობას, ტერიტორიულ მთლიანობას, მრგვალი მაგიდა — თავისუფალი საქართველოს“ პროგრამას, ზვიად გამსახურდის სახელმწიფოებრივ პოლიტიკას (ხმა ერისა, 1995: 94-98, 470-475).

1991 წლის 31 მარტის რეფერენდუმის შედეგებიდან გამომდინარე, 1991 წლის 9 აპრილის საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის საფუძველზე, საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციიდან და საერთაშორისო სამართლის ნორმებიდან გამომდინარე, საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესმა საბჭომ 1991 წლის 15 სექტემბერს მიიღო 657-ე დადგენილება — საქართველოს რესპუბლიკაში საბჭოთა კავშირის შეიარაღებული ძალების შესახებ, — რომელშიც ნათქვამია: 1. საქართველოს ტერიტორიაზე განლაგებული სსრკ-ს შეიარაღებული ძალები გამოცხადდეს საოკუპაციო სამხედრო ძალად; 2. საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობამ დაიწყოს მოლაპარაკება სსრკ-ს შეიარაღებული ძალების გაყვანის თაობაზე; 3. საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიიდან სსრკ-ს შეიარაღებული ძალების სრულ გაყვანამდე სსრკ-ს წინაშე დაისვას საკითხი აფხაზეთის ასსრ და ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის ტერიტორიებიდან საბჭოთა არმიის ნაწილების დაუყოვნებლივ გაყვანის შესახებ, რადგან მათი ყოფნა და მოქმედება ხელს უშლის მდგომარეობის სტაბილიზაციას ამ რეგიონში“ (დადგენილება, 16. 09. 1991).

საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციის, 1991 წლის 31 მარტის რეფერენდუმის შედეგების, 1991 წლის 9 აპრილის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტის, გაეროს წესდების, ეუთოს 1986 წლის ვენის შემაჯამებელი დოკუმენტის, საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს 15 სექტემბრისა და 1992 წლის 13 მარტის დადგენილების იგნორი-

რეგიონ, 1992 წლის 24 ივნისს დაგომისში შევარდნაძის საოკუპაციო რეჟიმმა ხელი მოაწერა ხელშეკრულების რუსეთთან, რომლის ძალითაც რუსეთის სამხედრო ძალებს უფლება მიეცათ, „მშვიდობისმყოფელთა“ სტატუსით განთავსებულიყვნენ ცხინვალის რეგიონში. რამდენადც, საქართველოს ტერიტორიაზე მყოფ რუსეთის იმპერიის სამხედრო შენართებს ჯერ კიდევ 1991 წელს საქართველოს კანონიერი ხელისუფლების მიერ მინიჭებული პქნიდა საოკუპაციო ჯარის სტატუსი, დაგომისის ხელშეკრულებით აღებული ვალდებულება წარმოადგენს სახელმწიფო დანაშაულს საქართველოს წინაშე; გარდა ამისა, ის იურიდიული ძალის არმქონება, რამდენადც მას ხელი მოაწერა უკანონო რეჟიმმა; შედრ.: ამ დროს არსებობს და დევნილობაში ფუნქციონირებს რუსეთის მიერ საქართველოდან დევნილი კანონიერი ხელისუფლება (საქართველოს პრეზიდენტი, საკანონმდებლო ორგანო საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭო, საქართველოს მთავრობა და აღიღლობრივი თვითმმართველობის ორგანოები).¹

პარალელურად, შევარდნაძის საოკუპაციო რეჟიმი ხელს უწყობს ე. წ. სამხრეთ თუეთის საბარილამენტო არჩევნებს და ბორკომის, ცხინვალის, მოსკოვის, ვლადიკავკაზის შეხვედრებზე აფიქსირებს სამხრეთ თუეთის სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნს შიდა ქართლში. ამავე დროს, რუსეთის ხელისუფლებასა და ოს სეპარატისტებთან ერთად ცდილობს, საქართველოს კანონიერ ხელისუფლებას დააბრალოს რუსეთის მიერ ცხინვალის მხარეში პროვიციული კონფლიქტი.

შევარდნაძის რეჟიმმა ასევე უკანონდ მიანიჭა საოკუპაციო ჯარს მშვიდობისმყოფლის“ როლი აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში².

დღეს პუტინ-მედვედვის რეჟიმი ცხინვალის მხარეში ქართველთა გენოციდის შემდეგ ცდილობს, ეს ფაქტობრივი მდგომარეობა იურიდიულად გააფირობს და ორი თუეთის“ რესპუბლიკის დაფიქსირებით შექმნას სამართლებრივ-პოლიტიკური საფუძვლები რუსეთის იმპერიის შემაღენლობაში ერთი თუეთის ჩამოყალიბებისთვის.

2008 წლის 7 ივნისტოობა რუსეთმა საკუთარი და საქართველოს კონსტიტუციების (საქართველოს კონსტიტუცია, 1995) გარდა დაარღვია საერთაშორისო სამართლის ძირითადი პრინციპები³, კერძოდ:

1. სახელმწიფო-ტერიტორიული მთლიანობისა;
2. სახელმწიფოთა სუვერენიტეტისა და თანასწორობის;
3. საერთაშორისო ურთიერთობებში ძალის გამოყენებლობისა;
4. საზოგრის ურაღებებისა;
5. სხვა სახელმწიფოს სამინარ საქმეებში ჩაურევლობისა;
6. ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა პატივისცემისა;

1 პარალელურად, მაგრამ ფაქტია: რუსეთ-საქართველოს შორის დაგომისის ხელშეკრულებას საქართველოს მხრიდან ხელი მოაწერა რუსეთის მოქალაქე ედუარდ შევარდნაძემ.

2 შედრ.: უფრო ადრე, საქართველოს გასაბჭოებისთანავე, რუსეთის ბოლშევიკურმა იმპერიამ სერგო ორგონიკიძის საოკუპაციო ადმინისტრაციის ხელშეწყობით, საქართველოს კანონიერი ხელისუფლების გვერდის ავლით შექმნა ე. წ. სამხრეთ თუეთის ავტონომიური ოლქი.

3 გერმანის წესდება; ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, 1990;

7. ხალხთა თანასწორობა და თვითგამორკვევისა;
 8. დავების მშეიძობიანი მოწესრიგებისა;
 9. საერთაშორისო სამართლით განსაზღვრულ ვალდებულებათა და ხელშეკრულებათა შესრულებისა და ა. შ. რუსეთმა ამჟამად ქსნის ხეობა — ახალგორის რაიონიც მიიტაცა, რაც ძალადობის და ცინიზმის გამოვლინებაა.
- შიდა ქართლის რუსეთთან მიერთებას არც სამართლებრივი და არც პოლიტიკური საფუძველი არ გააჩნია.

დამოწმებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს სახელმწიფო ბრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტი; თბ., 1991.
2. ხელშეკრულება ქართულ-ოსური კონფლიქტის დარეგულირების შესახებ; თბ., 1992.
3. საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს დადგენილება; გაზეთი „კომუნისტი“, 1990 წ. 20 აგვისტო.
4. საქართველოს რესპუბლიკის კანონი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის გაუქმების შესახებ; გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ 1990 წ. 12 დეკემბერი.
5. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ 1991 წ. 24 მარტი.
6. საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს 657-ე დადგენილება; გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1991 წ. 16 სექტემბერი.
7. საქართველოს რესპუბლიკის რეფერენდუმის შედეგები; გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1991 წ. 8 აპრილი.
8. საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუცია; თბ., 1991.
9. საქართველოს კონსტიტუცია; თბ., 1995.
10. ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია. თბ. 1990 წ.
11. ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლების დასაცავად; თბ. 1991 წ.
12. პესტელი პ.ი. ჩუსისაძა, პრავდა, სანკტ-პეტერბურგი, 1906 წ.
13. ხმა ერისა; რედ. გ. სალუაშვილი; თბ. 1995.